

M. SZEZENI GÉZA

A francia kereszténydemokrácia történetéről

Katolicizmus és társadalmi felelősség – az „első hullám”

A kereszténydemokrata eszme Franciaországban hosszú évtizedeken keresztül filozófusok, gondolkodók munkáiban, lapok köré tömörülve kis-közösségek politikai katolicizmusa formájában mutatkozott. Ez utóbbi alapja az a meggyőződés volt, hogy megteremthető a politikai rezsim, amelyben a hatalom a népé (demokrácia), s ez a hatalom a krisztusi tanításon, az evangélium értékein nyugszik (tehát keresztényi). Magát a „keresztény demokrácia” kifejezést is ebben az értelemben használta először 1791-ben a francia nemzetgyűlésben a lyoni püspök, Antoine-Adrien Lamourette, a népi kereszténységet, a megalázottak egyházát, a keresztény testvériséget értve alatta.¹ A „keresztényi demokrácia” ugyanakkor arra is kísérlet volt, hogy adekvát módon válaszolják meg a politikai demokrácia és a gazdasági liberalizmus részéről a kereszténységet, illetőleg a forradalmat követő súlyos megrázkódtatásokon átesett francia egyházat ért kihívásokat.

A francia forradalom több-kevesebb sikerrel megvalósult álma: a politikai demokrácia addig soha nem tapasztalt konfliktust generált az egyházzal, mivel szemben állt annak a monarchikus hatalommal alkotott másfél ezer éves szövetségével – mondhatni szimbiózisával – és e monarchikus hatalomnak isteni eredetével történő igazolásával. 1789 azért is volt elfogadhatatlan a katolikus egyház számára, mert egyrészt felidézte annak a veszélyét, hogy a monarchia bukását az egyház bukása követi, másrészt megkérdőjelezte a világ isteni eredetű elrendezésének jo-

¹ Pierre LETAMENDIA: *Le Mouvement Républicain Populaire*. Beauchesne Editeur, Paris, 1995. 3.

gosságát. A demokrácia ugyanakkor a szabad vallásgyakorlást is jelentette, ami viszont az egyháznak azt a jogát vonta kétségbe, illetve semmisítette meg, hogy az állam felett mintegy ellenőrzést gyakorolva követelje a világi hatalomtól, hogy adminisztratív eszközökkel lépjen fel az egyház számára elfogadhatatlan nézetek ellen. A demokrácia valósága önmagában nem sértette az evangéliumi üzenetet, inkább azt a helyzetet, amihez az egyház ragaszkodott a 19. század során.²

Az ipari forradalom gazdasági liberalizmusa is kihívást jelentett az egyház számára a nyomorúság, a munkásélet nehézségei (a vasárnapi munkaszünet hiánya például akadályozta a vallásgyakorlást) és bizonyos politikai erők tevékenysége miatti erős szekularizáció okán. A „keresztényi demokrácia” értelmezésében a kereszténység politikai tetteként olyan befolyást kívánt gyakorolni a társadalomra, amelynek következtében az igazságosság és a szabadság kerekedik felül a korlátlan kizsákmányolást jelentő „manchesteri kapitalizmussal” szemben. A keresztény ideál továbbá teljes mértékben összeegyeztethető volt a demokráciával, mivel ez utóbbi a „kereszténység és a rezon gyermeke”. És végül ez az ideál egyfajta szociális demokrácia gondolatának a formáját is öltötte, mivel ragaszkodott a határozott társadalmi reformokhoz, az állam törvények által biztosított beavatkozásához a gazdaság terén, és a dolgozók alkupozícióit erősítő szakszervezetek alapítási jogához. A forradalmat követően választott nemzetgyűlésben képviselő Henri Lacordaire atya híres aforizmája szerint „az erős és a gyenge, a gazdag és a szegény közötti viszonyban a szabadság elnyomóként jelenik meg, míg a törvény a felszabadító”.³

A 18–19. századi politikai és társadalmi földindulás eredményeként két, egy újszerűen monarchista és egy konzervatív katolikus áramlat jelentkezett Franciaországban. Az egyik arra törekedett, hogy a régit és az újat összebékítse egymással, míg a másik szemben állva az új világgal az ultramontán katolicizmusban öltött testet. A megújulás és hűség jellemzi a legjobban a rendkívül összetett, új szemléletű katolicizmust, amely elutasítva az ipari és a szellemi forradalmat felfigyelt az új osztályokra és az új, liberális kapitalista rendnek azokra a következményeire, amelyek a családok szétesését, a létbiztonság hiányát, a kizsákmányolást hozták magukkal. (Ekkor hallatja keresztény értékektől sem

² A francia kereszténydemokrata vonulat kiemelkedő személyisége Robert Schuman feltehetően azért rokon-szenvezett az alkotmányos monarchiával mint államformával, mivel abban feloldódni látszott számára a monarchia és a demokrácia közötti ellentmondás. (Vö. Robert SCHUMAN: *Pour l'Europe*. Nagel, Genève, 1963. 57.)

³ Pierre LETAMENDIA: i. m. 7

idegen hangját Saint-Simon, Fournier, Enfantin, de Cabet, akiknek rendszerkritikáját az ősmarxizmus sem hagyta figyelmen kívül.)

Annak a szellemi forrongásnak a kezdeti időszakából, amelyik a keresztényi megújulás törekvését megőrizve végül szembeállította egymással a nagyburzsoáziát és az egyház ultramontán vonulatait, amely aztán az 1830-as forradalmat követően az előbbinek a III. Köztársaság eljöveteleig tartó uralmához vezetett, kiemelkedik Pierre-Simon Ballanche és François-René de Chateaubriand.⁴

Ballanche meghatározó művei – *Essai sur les institutions sociales* (Tanulmány a társadalmi intézményekről, 1818), *Le vieillard et le jeune homme* (Az öregember és a fiatalember, 1819), *L'homme sans nom* (A név nélküli ember, 1820), *l'Essai de palingénésie sociale* (Tanulmány a társadalmi megújulásról, 1827–1829) – azt sugallják, hogy a haladás törvénye irányítja az emberi társadalmakat, amelyek a kereszténység vezetésével a fokozatos emancipációra vannak ítélve. Maga az 1789-es forradalom is ennek az útnak egy állomása. Ballanche abban a tekintetben rímelt a teokratákra, hogy úgy vélekedett, a világegyetem gondviselő kormányzásának tevékenysége nyilvánul meg ebben a forradalom által megnyitott, emancipáció felé vezető útban. XVI. Lajos ilyenképpen a saját személyében egy halálra ítélt társadalmat személyesített meg. Kivégzése egy igaz ember feláldozása volt Franciaország üdvéért, és egy civilizáció végét és az új idők eljöveteletét szimbolizálta. Amennyiben a változás Isten szándékának a megnyilvánulása, minden retrográd, vagy éppen ultramontán politika hiábavaló. A restauráció feladata nem az, hogy megakadályozza az új világ kiteljesedését, hanem az, hogy párbeszédet teremtsen a régiek és az újak között, és kibékítse őket. A *Le vieillard et le jeune homme*-ban arról igyekezett meggyőzni az ultramontán fiatalságot, hogy hagyjon fel reakciós politikai terveivel, és fogadja el az új alkotmányos rendet. Az evangélium által meghódított társadalom most már szabadon tudja irányítani önmagát és elismerni minden osztály számára az egyenlő méltóságot. Mivel az evangélium igazsága elterjedt a nép körében, igazságos a népnek a hatalomban való részvétele is. Ballanche politikai mondanója világos: a patríciusok ideje lejárt, el kell ismerni a kereszténység vezetetté nép jogát a szabadsághoz és az egyenlőséghez. A haladás törvényének nevében Ballanche azt javasolta, hogy meg kell békíteni egymással a katolikus egyház dogmáit és a demokratikus humanizmus értékeit.

⁴ François-Georges DREYFUS: *Histoire de la démocratie chrétienne en France*. Albin Michel, Paris, 1988. 27.; Philippe BRAUD–François BURDEAU: *Histoire des idées politiques depuis la révolution*. Editions Montchrestien, Paris, 1983.

Chateaubriand szellemi kalandozásai során annak a liberális neokatólikus irányzatnak is képviselője volt, amelyik a modern világban akarta az egyház helyét megtalálni. Úgy vélte, hogy a régi rendszer bűnei elkerülhetetlenné tették a forradalmat. Mérsékelt politikát kívánt a restaurációban, alkotmányos monarchiát, amely mentes a reakciótól. Amennyiben a politika elismeri a nagy keresztény alapelveket, értékeket, semmi szükség arra, hogy az állam az egyháznak legyen alárendelve – vélte. A művéből sugárzó politikai ideálja: a szabadságot és a rendet biztosító rendszerben éljenek együtt a vén Franciaország értékei és a század új alapelvei. „Egyik kezemmel a monarchia, a másikkal a szabadság zászlóját viszem” – mondta. Abban az értelemben lehet bízást a „keresztényi demokrácia” korai elődjei közé is sorolni, hogy úgy vélte: az evangélium hordozza az emberi nem emancipációjának az ígértét, a modern politika törvényeit, amelyek az embereket a szabadság, az egyenlőség és a testvériség felé viszik.

A kereszténydemokrata gondolat ősfórmáinak képviselői között talán a legkülönösebb ívet Félicité de Lamennais futotta be, aki pályájának során az ultramontán gondolatiságtól a Rómával való szakításig jutott. Első műveinek egyikében (*Essai sur l'indifférence en matière de religion* – Tanulmány a vallás iránti közömbösségről) a restauráció nagy apologétájaként visszautasított minden kompromisszumot a forradalmat követő, abból csírázó társadalom értékeivel. Védte a társadalmi intézmények isteni eredetéről vallott felfogást, a hatalom abszolutizmusát, az egyéni tudattal (okoskodással) szemben a dogma elsőbbségét. Követelte az egyház földi hatalommal szembeni primátusának visszaállítását, de azt is leszögezte, hogy legelőbb az egyháznak az emberi szellem feletti fölényét kell visszaállítani. A fő ellenségnek a felvilágosodás racionalizmusa szülte közömbösséget tartotta. Úgy látta, hogy mivel az emberi társadalmakban mindig is ott volt a hit, és mivel az igazság létezik, és azt az egyház birtokolja, dogmái minden kétségen felül állnak. Az egyén okoskodásával szemben ott áll az isteni okosság, a vizsgálódás alapelveivel szemben az autoritásé. Vallás nélkül nincs emberi társadalom. Vallotta, hogy „maga az emberi nem tanúsítja Isten létét”, mivel „Soha nem lehet csak emberekkel társadalmat létrehozni, az embernek először Istennel kell társulnia ahhoz, hogy másokkal társulni tudjon”. Az egyháztól független restaurációnak nincsen jövője. A monarchiának el kell fogadni azt az igazságot, hogy a társadalmi építménynek az egyház a tartóoszlopa. A világi hatalomnak érintetlenül kell hagynia az egyház autonómiáját, és el kell ismernie annak följebbvalóságát. A pápa vezetésével az egyháznak kell diktálnia az ál-

lamnak, és az egyházi oktatással formálni a szellemeket. Ez az utolsó ellenállás a felforgatással szemben – szögezte le.

Keresztény eszmeiség és a liberalizmus

Lamennais szellemi fejlődésében döntő mozzanat volt, hogy 1826 után eltávolodott az ultramontán politikai eszménytől, a monarchista berendezkedéstől. A közeledő forradalomról értekezett, aggódva amiatt, hogy az egyház a szétkorhadt trónhoz kötötte magát, holott több a félnivalója a hatalmasoktól, mint az elesettektől, akik a valódi támaszai. Szabadságra van szüksége, nem pedig arra, hogy evilági politikai hatalmakhoz kösse magát. Úgy tartotta, hogy a modern politika a szegényekben csak munkaeszközt lát, és célja, hogy a legrövidebb időn belül a legtöbb hasznot húzza belőle. Ő maga az evangéliumi szeretettől vezetve fordult az elesettek világa felé, s meggyőződéssel vallotta, hogy a világnak egy új társadalmi rendre van szüksége, és ez a jövő csak a nép jövője lehet, amely jövő szabad az elnyomástól, a cinikus érdekektől. Hitt továbbá egy megbékélt nemzeti közösségben, amely mindenki számára biztosítja a szabadságot, a méltóságot és a szabad fejlődést, kiteljesedést. Mivel az egyház az elvileg antiklerikális köztársaság és az „elesettek felé közeledés” helyett az 1830-as Lajos Fülöp-i monarchiát választotta, Lamennais radikális fordulatot vett. 1830-ban *L’Avenir* (Jövő) címen lapot alapított, amelyben eszmetársaival együtt (Gerbet abbé, Lacordaire és Montalembert) harcot indított az egyház és az állam szétválasztásáért (az előbbi csak ez által lehet szabad – mivel „akit fizetnek, függ attól, aki fizeti őt”), valamint „a négy szabadságért” – a lelkiismereti szabadságért, az oktatás szabadságáért, a sajtószabadságért és az egyesületi szabadságért. Ugyanakkor síkra szállt az állam decentralizációja mellett azért, hogy lerombolják a császári (mármint a jakobinus, illetőleg napóleoni) központosítás „szégyenteljes” emlékét.⁵ A lap Lamennais szellemi vezérletével még ennél is tovább ment: elítélte a túlságosan hosszú munkanapokat, a kapitalista rendszert, és a liberális kapitalizmus visszaéléseit korrigálni hivatott hivatásrendek felállítását követelte.⁶

⁵ Vö. a nyugat-európai (különösen az olasz) kereszténydemokrácia állásfoglalásaival a regionalizáció mellett, amely ihletét nemcsak innen, hanem egy bizonyos jakobinus államszervezési ideál opponálásából is merítette. Nehéz nem felfedezni az EU szubszidiaritás-elvének itteni gyökereit.

⁶ Ezek persze nem a Mussolini-féle, pártirányítás alatt álló hivatásrendek lettek volna (vö. La Tour du Pin és de Gasperi hivatásrendekről vallott gondolataival).

A lap körül tömörülő szellemi közösség a Konkordátum felmondását és egy „katolikus párt” megszervezését sürgette, amelyben egymásra találnának a legitimista és a republikánus katolikus áramlatok. A lap (amelyben de Coux, a louveni egyetem tekintélyes közgazdaság professzora élesen visszautasította a liberális gazdasági tanokat) radikalizmusát XVI. Gergely pápa *Mirari vos...* kezdetű enciklikájában elítélte.

Az aggodalommal telt fiatal burzsoázia, amely csalódott az orleanista társadalmi gyakorlatban, rosszul érezte magát az egyre inkább megmerevedő társadalomban,⁷ de ugyanakkor hitt a jövőben, s kételkedett abban, hogy a néptömegek nyomora elkerülhetetlen. Így szívesen felkarolta a gondolatot, hogy lehetséges az osztályok kibékülése és testvérisége. (A ’48-as szellem – amely idealizálta a népet, hangsúlyozta hitét az emberben – nagyrészt ebből a gondolatból táplálkozott.) Ez a felfogás a jövőt a demokráciával azonosította, a jog hatalomra jutásával, a szabadsággal, a testvériséggel, az egyenlőséggel. Rómával való szakítása után továbbra is ezek az eszmék vezették Lamennais-t. A liberális katolicizmushoz történő csatlakozását nem csupán az a szándék motiválta, hogy a hatalommal szemben a keresztény igazságot juttassa érvényre. Azt a meggyőződését is kifejezte, hogy a tömegek mindenütt felszabadulásuk után vágyakoznak, hogy a népek mindenütt a szabadság felé menetelnek, és ez az egyetemesség azt jelenti, hogy vágyakozásuk megfelel Isten akaratának.

Lamennais a teokrácia apostolából a demokrácia prófétájává vált. Meggyőződése az egyháztól a nép felé irányította. *Les paroles d'un croyant* (Egy hívő ember szavai, 1834) című művét egyenesen neki dedikálta. Felfogásában a nép a nincstelenséget jelentette: a nyomorultakat, a proletárokat, vagyis „majdnem az egész emberiséget”. „Mindazok, akik fáradnak és szenvednek, hogy termeljenek, mindazok, akik tevékenységének az egész társadalom a hasznát látja, akik a társadalom jóléte szempontjából annak leghasznosabb osztályai, amelyek nem nélkülözhetők a [társadalom] fennmaradásában – ez a nép. Emeljük ki az élvezeteik alá temetett kiszámú privilegizáltakat, és [világossá válik, hogy] a nép az emberi nem. [...] Mivel szellemmel bír, a nép nem akarhat mást, mint amit Isten akar: a szabadságot, az igazságot. Jogai isteni eredetűek, ezt [érvényesülésüket] semmiféle emberi erő nem akadályozhatja meg. A nép ügye szent, Isten ügye, tehát győzedelmeskedik!”⁸

⁷ Ennek az életérzésnek talán a legplasztikusabb ábrázolását Stendhal adta a *Vörös és fekete*, valamint *Henri Brulard* című műveiben.

⁸ François-Georges DREYFUS: i. m. 35. – Lamennais szellemi öröksége olyan sokszínű volt, hogy egyként mérítették belőle a forradalomellenes legitimista, valamint a liberális katolikus áramlatok.

Az első francia, keresztény eszmeiségen nyugvó demokratikus áramlaton belül fontos helyet foglalt el a maroknyi liberális katolikus politikai projektje, azoké, akik Lamennais *L'Avenir* című lapjánál a munkatársai voltak – Lacordaire és Montalembert. Lamennais-től eltérően ők alávetették magukat a *L'Avenir*t elítélő pápai határozatnak, de hűek maradtak ideáljaikhoz – a szabadsághoz, amelyben felfogásuk szerint az egyház a modern világban is szabadon fejtheti ki tevékenységét, és amely önmagában is támadhatatlan érték. A szabadság jótéteményeiben való hitükön alapult fenntartásuk a Szentszék korabeli türelmetlensége iránt, és ezért rosszállottak minden arra irányuló törekvést, hogy az egyház autoriter rezsimekhez fűzze a sorsát. A tanszabadságot, a lelkiismereti szabadságot, a szólásszabadságot, az emberi felelősség gyakorlásának teljes lehetőségét akarták. A demokrácia túlzott erősödése azonban elrettentette őket, mivel, ahogy Lacordaire mondta akadémiai székfoglalójában: „az európai demokrácia bálványozza azt, amit államnak nevez, és az embert már a bölcsőben áldozatként dobja oda a mindenható közhatalomnak”. Montalembert szerint a demokrácia „természetes rokonságot” tart fenn a forradalmi szellemmel. A demokráciát mérsékelni kell, mert a despotizmus forrása vagy a felforgatás egyik kiváltója. A szabadság jövője a közszellem formálásán múlik, s ez a katolikus egyház feladata.⁹

Az 1830-as években a véresen levert munkáslázadásokat követő nagy, tulajdonképpen szociológiai kutatások kimutatták, hogy a munkáscsaládoknál négy kisgyermek közül három meghal a rettenetes nyomor következtében, s a megmaradtak java része már hat-nyolc éves korában gyári munkásként kényszerül dolgozni. A társadalom e torzulásai hatására jelentek meg a politikai katolicizmus körében azok a szociális követelések, amelyek legkövetkezetesebb hirdetői egyike volt Frédéric Ozanam.¹⁰ A keresztény karitástól jutott el az ember ember általi kizsákmányolásának az elítéléséig, és annak a kimondásáig, hogy a demokrácia a politikai progresszió megfelelője, és Isten oda, vagyis a demokráciához vezeti a világot. Ozanam mindenekelőtt azonban olyan szociális demokráciát kívánt, amely féltőn helyezkedik el a kormány diktatórikus beavatkozása és a féktelen szabadság között, és amely összeegyeztetné az autoritás és a szabadság alapeszméit. Ugyanakkor egyetemi kurzusain „családi bérezést”, a dolgozók érdekeit figyelembe vevő munkaszervezést sürgetett és azt, hogy

⁹ A liberális katolikusok malines-i 1863-as nagy kongresszusán Montalembert kijelentette, hogy minél inkább demokrata valaki, annál inkább kereszténynek kell lennie, mivel Isten elmélyült gyakorló kultusza teszi az embert ellensúlylá a demokráciának azon örökös törekvésével szemben, hogy a magát Istennek gondoló ember kultuszát teremtsen meg.

¹⁰ II. János Pál 1997-ben boldoggá avatta.

az egyház menjen a néphez. Felfogása nem maradt teljesen hatástalan, mert az elzászi textilgyárosok – ha kezdetleges formában is – az 1840-es években az általa kívánt irányba mutató szociális intézkedéseket hozták.

Ozanam később, 1848 lázas napjaiban megjelenő lapja már a legfontosabb szociális, munka- és munkásjogi kérdéseket feszegette a pihenéshez való jogtól a munkanélküliek számára megszervezett műhelyekig az oktatáson, a gyermekvédelmen át. 1848/49 forradalmas hónapjai azonban a politikai katolicizmus számára a montalembert-i dilemmát hozták: „Választani kell a katolicizmus és a szocializmus között!”, aminek következtében az egyik oldalra ismét az egyházat elutasító demokraták, a másik oldalra pedig a demokráciát elutasító katolikusok kerültek. Pedig ez alkalommal a lehetőség megvolt arra, hogy egy oldalra kerüljenek a keresztény szocialisták és a szociális keresztények, az új eszmék azonban még nem érettek meg eléggé.¹¹

Kereszténység és demokrácia

A francia katolikusok politikai megosztottsága azzal járt, hogy amíg 1848/49-et követően Nyugat-Európa fejlett országaiban egymás után tűntek fel és foglalták el helyüket a politikai palettán a katolikus pártok, addig Franciaországban ez nem történt meg. Az okok között fontos helyet foglal el, hogy a francia demokraták jó része republikánus, materialista, szabadkőműves és mélységesen antiklerikális volt – amit egyébként jól jeleztek a század utolsó harmadának és a 20. század első éveinek elkeseredett összecsapásai az egyház és a köztársaság között. Franciaországban mély szakadék választotta el az inkább konzervatív katolicizmust a demokratikus mozgalmaktól. A katolikusok legtöbbször – felsorakozva az egyház mögött – sem a demokratikus társadalmi programokat, sem a liberális elképzeléseket nem fogadta el. Ettől függetlenül a politikai katolicizmuson belül voltak, akik szerették volna Isten és a szabadság szövetségét: Lamennais az *Avenir* periódusában, a liberális katolikusok mint Montalembert vagy az első kereszténydemokrácia-gondolat hívei – ezeknek az áramlatoknak a jelesei az 1848-as forradalom másnapján támogatták a demokratikus köztársaság gondolatát. Az egyház azonban, a hívek nagy többségével együtt jobbra erősen konzervatív elveket vallott és elítélt minden olyan „társadalmi tervet”, amely a forradalomból eredeztette magát. Ez a rendparti elkötelezettség ellenreakcióként a 19. század közepe óta jól látha-

¹¹ François-Georges DREYFUS: i. m. 53.

tóan a republikánus és demokratikus erők antiklerikalizmusát erősítette. A katolikusok legtöbbször, visszautasítva a politikai demokrácia, pontosabban a republikánus felfogás értékeit, elfogadta a fennálló, 1789 örökségét elvető társadalmi rendet. Ráadásul elég kevesen voltak, akik katolikus mivoltukban látták annak a forrását, hogy tegyenek a legelesettebbek sorsának a jobbításáért.¹² Ettől függetlenül, ebben a szociális kérdések iránt érzékeny katolikus miliőben született újjá a 19. század második felében az a francia szociálkatolikus rendszerkritika, amely elsősorban a liberális szabad versenyek kapitalizmus társadalmi következményeit vette célba – ezúttal azonban olyan modelleket vázolt fel, amelyek egyaránt alternatívákat kínáltak a „manchesteri kapitalizmus-sal” és a szocialista–marxista rendszerkritikával szemben.

A briliáns intellektusú bányamérnök, Frédéric Le Play úgy vélte, hogy a társadalmi kérdések tanulmányozását a természeti törvények tanulmányozásának következetességével és szigorával kell végezni. Ennek megfelelően (nem utolsósorban a bányászéletről szerzett személyes tapasztalatai alapján) a munkásosztály életkörülményeinek vizsgálatát a munkáscsaládokéval kezdte, ama meggyőződésének megfelelően, hogy a család a társadalom szövetének az alapja. Kutatásait közvetlen adatfelvétellel – a munkáscsaládok költségvetésének a feldolgozásával – kezdte, s az itt nyert eredményeket monografikusan dolgozta fel. Először a vizsgálat társadalmi kereteit, vagyis a vizsgált családok ipari környezetét rögzítette, majd a családi költségvetéseket táblázatokkal ellátva ismertette, majd ezekre alapozva mutatta be a társadalmi jelenségeket, következtetéseket. Több mint 300 tanulmányban dolgozta fel külföldi munkavállalásai tanulságainak eredményeit. Erre a hatalmas tapasztalati anyagra építve fogalmazta meg szociális diagnózisát *Ouvriers européens* (Európai munkások) címen, hat kötetben. 1855-ben adta ki vizsgálatának summázatát, amit aztán III. Napóleon kérésére *Réforme sociale* (Társadalmi reform) címen rövidített formában is publikált – hatására jellemző, hogy három év alatt hét kiadást ért meg. A német hivatásrendek tanulmányozását követően támogatta a katolikus munkásegyletek szervezését.

Meggyőződése szerint a munkások életkörülményeinek javítása csak a felülről kezdeményezett *társadalmi reformmal* lehetséges. Mivel a munkás az ipari termelés alapja, rajta áll az egész ipar működése. A munkáshoz való viszonynak a tízparancsolaton és az evangéliumi szereteten kell nyugodnia, amely utóbbi döntő elem *paternalizmusnak* nevezett elméletében. Le Play úgy vélekedett, hogy – elutasítva az anarchiához vezető abszolút

¹² Philippe BRAUD–François BURDEAU: i. m. 324.

szabadság és a minden hierarchiát tagadó egyenlősi hamis dogmáját – e szeretet révén kell szociális védelmet biztosítani a munkásság számára, amely védelem az olyan emberi és keresztény értékeken alapul, mint a megértés és az altruizmus. Szigorú tudományos módszereken alapuló szociológiai vizsgálódásai és következtetései alapvetően befolyásolták két legismertebb követőjét: Albert de Munt és René de la Tour du Pin.¹³

Társadalmi reform és a katolikus akció

Azon meggyőződésre alapulva, hogy az egyházhoz tartozás társadalmi kötelezettségvállalással jár, az ekkori politizáló katolicizmus mindenekelőtt a nép szolgálatában végrehajtott katolikus akciót jelentett, olyan katolikus akciót, amely távolságot tartott a liberálisoktól és a szocialistáktól egyaránt. A népi osztályok szekularizációja, a vallásos érdekek hivatalos támadásokkal szembeni védelmének szüksége a pápa támogatásával elindította a katolikus közszerepvállalás megújulását. De Mun felfogása szerint a munkásnyomor enyhítésében az evangéliumi tanítások, a hivatásrendek és az uralkodó osztályok paternalista magatartása játszhat szerepet – ez utóbbit nem tartva kizárólagosnak, gazdasági és szociális téren egyaránt számított a kormányzati beavatkozásra is. Úgy vélekedett, hogy a szociális kérdés erkölcsi kérdés, mivel megjelenik benne a munkás méltósága, és egyúttal a kereskedelem és ipar számára alapvetően fontos gazdasági kérdés is. Az osztályellentétek feloldásának kulcsát a felsőbb osztályok munkásság iránti kötelezettségvállalásban látta. A szociális problémák megoldásának a kezelését célként kitűző katolikus gondolkodásban de Mun új fejezetet nyitott azzal, hogy túllépett a kisközösségek intellektuális műhelymunkáján. A párizsi kommün keltette megrázkódtatás nyomán *Oeuvres des cercles catholiques d'ouvriers* (Katolikus Munkáskörök Mozgalma) néven katolikus munkásegyleteket szervezett, amelyek feladata az osztályok közötti együttműködés megalapozása, és munkás tagjainak felkészítése az evolúciós szakszervezeti mozgalmakban való részvételre volt. De Mun abban is reménykedett, hogy az ilyen módon szervezett katolikusok a társadalmi kérdések rendezésében „komoly, talán döntő harcban vehetnek részt”.¹⁴ 1885-ben egy olyan párt megalapítására tett javas-

¹³ Mindkettőjükre nagy hatást gyakoroltak a német, illetve osztrák munkásszerveződések, amelyekkel de Mun a francia–poros háború idején töltött hadifogságában, míg de La Tour du Pin bécsi katonadiplomáciai munkája során találkozott.

¹⁴ François-Georges DREYFUS: i. m. 67.

latot, amely párt „magasra emelve a kereszt zászlaját mutatná meg a népnek, hogy az egyik oldalon a forradalom – a nép igazi ellensége áll, a másikon pedig az Egyház – a nép évszázadok óta természetes gyámja”.

De Mun azt kívánta, hogy a katolikusok az emberi jogok hirdetésére támaszkodó materializmussal állítsák szembe az isteni jog hirdetésére támaszkodó keresztény politikát, amely minden emberi jogot biztosít, és amely meghatározza a családok, a munka, a hitel és a tulajdon rendszerét. Jézus nevében követelte a szociális törvénykezés reformját, a nép számára az igazságot, a kicsik és a gyengék védelmét. Valamivel később, az „egységes és erős” párt megszervezését sürgetve, követeléseinek közé felvette a vasárnapi pihenőnap tiszteletben tartását, a nők éjszakai munkájának tilalmát, a gyermekek és a családanyák gyári munkájának fokozatos megszüntetését, a munkahelyi balesetekre, a betegségre, a munkanélküliségre és az öregségre vonatkozó törvényi szabályozást, a hivatásrendi munkaszervezést – a *Humanum genus...* kezdetű enciklikában foglaltaknak megfelelően. Javaslati vegyes fogadtatásra találtak, és mivel inkább megosztották a katolikus közvéleményt, továbbá mert Róma felmérte: milyen vezéllyel jár az erős antiklerikális politikai pártokkal rendelkező Franciaországban, ha az egyház egy politikai párt mögé áll, a párizsi nuncius visszalépésre, követeléseinek temperálására kérte de Munt, amit ő meg is tett.

A szociális kérdések iránt elkötelezett katolikus gondolkodók sorából kiemelkedik La Tour du Pin.¹⁵ Társadalmi alternatívája a liberalizmus totális tagadásán alapult. Tagadta a politikai liberalizmust, amely szerinte szakított a nemzeti hagyományokon nyugvó jogrendszerrel és megdöntötte az örökletes monarchiát, tagadta a liberális katolicizmust, amely szerinte elválasztja a gazdaságot az erkölctől és a vallástól, és végül a gazdasági liberalizmust, amely szerinte világra hozta a kapitalizmust és utat nyitott a szocializmus számára. A liberális közgazdaságtan tételeit elfogadhatatlannak tartotta – különösen annak a liberális katolikusok által módosított, elsősorban a munkabérré és a béralkura vonatkozó tételeit. A német szociál-katolikus iskola nyomán azt vallotta, hogy a munka a munkás személyétől elválaszthatatlan valóság, a munkaszerződés tárgya nemcsak a munka, hanem a munkás is, az általa nyújtott munkateljesítménnyel együtt. A munkaszerződés ekképpen nem adásvételi és nem is bérleti szerződés, hanem a kölcsönös szolgáltatásoké. A munkabér tehát díjazás, nemcsak valaminek az ára. Így az igazságos bér az adott szolgáltatáshoz aránylik. Bizonyos értelemben a munkabér a munkás

¹⁵ Összegyűjtött tanulmányai, cikkei egy kötetben jelentek meg, legutóbb: *Vers un ordre social chrétien*. Éditions du Trident, Paris, 1987.

számára annak a díja, hogy lemondani kényszerül munkája gyümölcsének (nagyobbik) részéről, vagyis a munkabér kompenzáció.¹⁶ Mivel a munkás önfenntartásáért dolgozik, a munkaadó a kettejük közötti kapcsolat értelmében köteles biztosítani a munkás jólétét. Ennek értelmében erkölcsileg lehetetlen – és jogilag is annak kellene lennie – az igazságos munkabért úgy megállapítani, hogy nem veszik figyelembe a munkás szükségleteit. Szigorúan véve, a munkásnak joga van az egzisztenciáját biztosító minimálbérhez, amit a szakmai ágazata garantál, vagy ennek híján az állam. A munkás azzal a munkaszerződésében impliciten szereplő joggal is rendelkezik, hogy otthona legyen, el tudja tartani a családját, tökéletesedjen szakmájában, rendelkezzen öregségi nyugdíj-, munkanélküliségi és balesetbiztosítással. Amennyiben a munkaadó ezt nem veszi figyelembe, törvénytelenséget követ el, amit törvényes keretek között jóvá kell tennie. La Tour du Pin az igazságos bérről vallott nézeteivel a gazdasági gyakorlatot az erkölcsi törvények alá rendelte.¹⁷ A magántulajdont (elsősorban a földtulajdont vizsgálta) úgy tekintette, hogy az nem menti fel a tulajdonost kötelességei alól, ellenkezőleg, a magántulajdon privilégium és egyúttal szociális kötelezettség is, s ilyen módon a hanyag vagy tehetetlen tulajdonost meg kell fosztani tulajdonától. A törvényhozónak a tulajdon művelőjét kell támogatnia, nem pedig a tulajdon bérbeadóját, aki más munkájának a gyümölcsét élvezzi. Úgy vélte: a termelőeszköz bérleti rendszere az uzsora egy formája, amelyben a kapitalizmus minden visszaélése összpontosul. Elítélte a kamatra kölcsönzést, mivel – húzta alá – a pénz nem dolgozik, a tőke „termelése” pedig nem más, mint a munka révén előállított érték. Azaz eljutott a Marx által is megfogalmazott értéktöbblet-elmélethez.¹⁸

A hivatásrendek és a társadalmi termelés

La Tour du Pin az igazságos bér szükségességének gondolatát körüljárva állapította meg, hogy a bér és a tulajdon kapcsolata csak a hivatásrendek keretein vagy egy esetleges munka törvénykönyvön belül helyezhető elfogadható alapokra. A hivatásrendeket olyan szakmai szervezetek

¹⁶ La Tour du Pin itt az értéktöbblet kisajátításának, a kizsákmányolás mikéntjének a rendkívül kényes kérdését járja körül.

¹⁷ François-Georges DREYFUS: i. m. 72.

¹⁸ Uo. 74.

nek látta, amelyek a termelési egységen belül egyesítik a munkaadókat, a munkavállalókat, valamint az uralkodó osztályok képviselőit (ez utóbbiak adnák a díszelnökséget). Ez lenne az első fokozat, amit követne a regionális és az arra épülő nemzeti hivatásrendek szintje. Tekintettel arra, hogy a szakszervezeteket csak 1884-ben engedélyezték Franciaországban, La Tour du Pin a hivatásrendekben látta a munkavállalók és a munkaadók jogai védelmének a garanciáit. Mivel a hivatásrendek a termelés hasznából finanszírozott oszthatatlan és elidegeníthetetlen vagyonnal rendelkeznének, felfogása szerint ez a vagyonalap garantálná a munkanélküli segílyt, a nyugdíj- és egyéb biztosításokat, a szakmunkásképzők és a különböző szakmai tanúsítványok költségeit. A hivatásrendek rendelkeznének törvényhozó, jogalkalmazó és végrehajtó hatalommal saját hatáskörükön belül.

La Tour du Pin tézisei (melyek némelyike visszhangot keltett az egyház szociális doktrínájában is) nagy hatást gyakoroltak nemcsak a későbbi kereszténydemokrata gondolkodásra, hanem az olasz fasiszmusra is. Mussolini egyenesen a „teljes és forradalmi hivatásrendek” megteremtéséről beszélt, amely hivatásrendek aztán a fasiszta állam ellenőrzése alá kerültek. Nem véletlen, hogy a katolikus szakszervezetek 1931-es esseni konferenciája a fasiszta hivatásrendek koncepcióját végül azzal is elutasította, hogy határozatban foglalt állást ellene, miszerint „A hivatásrendiség a szabad személyek szabadon létrehozott közösségét feltételezi, mely fejlődése és létezése számára az Államnak lehetősége és kötelessége megteremteni a feltételeket: de ezen túlmenően minden a szabad emberek szabad alkotása kell legyen.”

XIII. Leó *Rerum novarum...* kezdetű enciklikája döntő szerepet játszott a francia szociáلكatolicizmus értékeinek a megőrzésében-meghaladásában. A francia gyáros Léon Harmel által, a *Rerum novarum...* tanulmányozása céljából szervezett munkás tanulókörök (*Cercles d'études*) hamar világhossá tették, hogy a szociáلكatolicizmus „az elit megy a néphez” koncepcióját felváltja az „elit a népből” koncepciója, mivel a tanulókörök elsősorban a munkásságot érintő problémáknak szentelték tevékenységüket. A fordulatban meghatározó volt az eredetileg legitimista és ultramontán szellemben nevelt fiatal, „demokratikus papok” (*„abbés démocrates”*) szerepe, akik éppen a *Rerum novarum...* hatására gondolták újra a kereszténység és a demokrácia viszonyrendszerét.¹⁹ Új, keresztényi demokráciájuk²⁰ demokráciát jelentett, de olyat, amely sem

¹⁹ Giorgio VECCHIO: *La democrazia cristiana in Europa*. Mursia, Milano, 1979. 32.

²⁰ Six abbé 1894-ben megalapította *La démocratie chrétienne* című lapját.

nem individualista, sem nem etatista. Léon Harmel rövid életű kereszténydemokrata pártja számukra nem a forradalom liberális alapelveinek az elfogadását jelentette. „Szervezett demokráciát” akartak társulásokkal, köztes testületeket, amelyek a forradalom bevezette individualizmus helyébe lépnek. Demokraták voltak, elfogadták a választást, sőt még a női választójogot is, de azt akarták, hogy a választás a *megszervezett* népakarat kinyilvánítása legyen, s ennek megfelelően vetették fel a családi szavazás, a számarányos képviselő és a szakmai érdekek képviselőtének problematikáját. A társadalom megszervezésének a jakobinusétól eltérő koncepciója elvezette őket az adminisztratív decentralizációhoz, a regionalizációhoz, és a hivatásrendek felállításának a szükségességéhez. A forradalomellenes hagyományaik alapján a bürokrácia ellenségei voltak, elutasították az oktatás állami monopóliumát. Ugyanakkor a társadalmi jogegyenlőség iránti elkötelezettségük miatt elfogadták az állam törvényi beavatkozását a dolgozók életkörülményeinek javítása érdekében, támogatták a szövetkezetekbe való szerveződést, a munkások részesedését a profitból, sőt a munkások részvételét az üzem igazgatásában. Ez a koncepció alapján véve a liberális társadalmi vízió egyik alaptételét, az individualizmust kérdőjelezte meg – mivel az individuum centrumba állítása felfogásuk szerint a társadalmi torzulásokat generáló forradalom egyik központi gondolata volt.²¹

A „harmadik hullám” bukása

A francia keresztényi demokratákat a közös aspirációk nem akadályozták meg abban, hogy különböző politikákat kövessenek – sőt, az ország különböző régióiban tevékenykedő csoportok partikularizmusa szinte lehetetlenné tette az egységes arculat kialakítását. Közös volt viszont az a szándék, hogy utat találjanak a teljes mértékben konzervatív jobboldal és az antiklerikális baloldal között. Az *Association catholique de la jeunesse française*, a francia ifjúság katolikus egyesülete 1896-os reimsi kongresszusán a résztvevők úgy döntöttek, hogy *Parti démocrate chrétien* (Kereszténydemokrata Párt) néven politikai pártot hoznak létre. A szervezet irányító testületét a munkások, az értelmiségiek és a klérus elkötelezett tagjai adták. A párt republikánusként és demokrataként határozta meg önmagát, és programját négy pontban, négy követelésben

²¹ Philippe BRAUD–François BURDEAU: i. m. 326. – Mint látszik: az ő felfogásukban is nehéz elkülöníteni a keresztényszociális és a kereszténydemokrata elemeket.

foglalta össze: családvédelem, szakmai szerveződések szakszervezeti alapon, szabályozott gazdaság és a társadalmi igazságosságot és a munka védelmét biztosító állam. Az új pártot a laikus baloldal és a jobboldali katolikusok részéről egyaránt érték támadások, nem utolsósorban annak betudhatóan, hogy a Dreyfus-ügy miatt szétszakadt francia közvélemény egyik oldala sem tudta meghallani közéről szóló hangjukat.²² Az 1898-as választások teljes kudarcot is hoztak a pártnak, igazolva, hogy Franciaországban nem érkezett el a közéről való politizálás lehetősége, ideje. Mint a „*demokratikus papok*” egyik meghatározó alakja, a később Róma által „modernizmus” miatt elítélt Naudet abbé írta: „Egy nap a kereszténydemokráciának párttá kell alakulnia – én azzal nem értek egyet, hogy ez a nap elérkezett. Nincs sem pénzünk, sem sajtónk, sem pedig elégséges számú szavazónk. Az egyik napról a másikra történő párttá alakulás szerény véleményem szerint azt jelenti, hogy túl korán szállunk síkra, és mindent kockáztatunk egy rossz manőverrel.”²³ Hozzáfűzte, hogy nem szenvedtek vereséget, mivel a „csillagok felé mentek”.

Attól függetlenül, hogy az egyház és az állam franciaországi szétválasztásának drámai eseményei még tovább mélyítették a szakadékot a kombattáns katolikusok és a köztársaság között, a szociáلكatolicizmus, a kereszténydemokrácia újabb és újabb lehetőségeket talált – szervezeti formában is – szociális elkötelezettségének vagy akár rendszerkritikájának megjelenítése számára. Az 1886-ban de Mun kezdeményezésére létrehozott és folyamatosan tevékenykedő *Action catholique de la jeunesse française* (Francia Ifjúság Katolikus Akciója) fő célkitűzése az volt, hogy a jövő katolikus vezetőréteg képzésével a „katolikus gondolat hatalmas áramlatát hozza létre a diadalmas forradalommal szemben”.²⁴ A szervezet szorosan kapcsolódott az 1885-ben felállított *Oeuvres des cercles*hez, s a katolikus egyházi hierarchiához való feltétlen hűséget vállalva arra törekedett, hogy megvalósítsa a keresztény társadalmi rendet. Az inkább ortodox szociáلكatolicizmus szellemében fogant társadalmi kötelezettségvállalás jegyében kitüntetett figyelmet szentelt a szakszervezeti érdekvédelemnek, a munkavégzés körülményeinek, az agrárkérdésnek. A két jezsuita atya által alapított *Action populaire* publikációs és oktatási tevékenysége révén lett a társadalmi kötelezettségeket vállaló katolicizmus szócsöve. A katolikus, társadalmi kérdésekkel foglal-

²² Vö. VADÁSZ Sándor: A Dreyfus-ügy és a francia sajtó. *Múltunk*, 2006/1. 72–87.

²³ François-Georges DREYFUS: i. m. 91.

²⁴ Giorgio VECCHIO: i. m. 37.

kozó kiadvány 1903 és 1911 között majd 250 számában elemezte a legégetőbb szociális kérdéseket és közölt ezekhez kapcsolódó elméleti írásokat. Attól függetlenül, hogy az egyházi hierarchia egy részének támogatásával rendelkezett, a reakciós jobboldal és az intranzigens katolikus szárny egyaránt támadta. Ennek fő oka a „demokratikus abbék” kiemelkedő alakja, a képviselőként elsősorban a nemzeti (vagyis köztársasági és nem egyházi) érdekeket védő liberális katolikus Jules-Auguste Lemire abbé,²⁵ illetve a Marc Sangnier alapította *Sillon*-mozgalom iránti rokonszenve volt.

A „második kereszténydemokráciából” leágazó irányzatok közül a legkövetkezetesebben talán a *Sillon* kereste a modern kereszténydemokrácia megteremtésének lehetőségét. Cselekvésének Sangnier megfogalmazta mottója ez volt: „Azt, amit a szociálkatolikusok tettek a jelen társadalmáért, mi, a Sillon demokratái az álmainkban szereplő jövőbeni társadalomért kívánjuk megtenni. A kereszténység számunkra nemcsak ahhoz ad erőt, hogy kiigazítsuk a jelen társadalmát, hanem ahhoz is, hogy pontosabban meghatározzuk és megvalósítsuk azokat az álmokat, amiket a jelen társadalma hordoz kebelében.”²⁶

A *Sillon* elsősorban a középosztály fiatalságát igyekezett megszólítani. Hitvallását egyszerre határozta meg az erős misztikus és szellemi indíttatás, valamint a francia egyház reális helyzetének és „az” egyház „nem keresztényellenes, hanem antiklerikális” társadalomba való beilleszkedési problémáinak felismerése. Célja az volt, hogy megszüntesse a keresztény hit és a nép nagy része között fennálló meg nem értést, és elfogadtassa azt, hogy a katolicizmus ab ovo nem monarchista és nem kötődik a burzsoá előítéletekhez, hanem olyan erő, amelyre mindenkinek szüksége van, aki a demokrácia ideálja felé megy. Ennek alapja a történelem haladásába vetett hit és a demokrácia igenlése volt: meggyőződés, hogy a demokrácia olyan társadalmi forma, amely minden egyes ember polgáröntudatát és felelősségét kiteljesíti. Társadalmi doktrínáját alapvetően az egyház szociális tanításából merítette, elutasította a liberális kapitalizmust, de a szocializmust és az osztályharcot is; irányított gazdaságot kívánt, a decentralizációt, a hivatásrendeket, a családok kiemelt szerepét támogatta. Bár indulásának idején a *Sillon* rendelkezett az egyházi hierarchia támogatásával – nem utolsósorban hatalmas népszerűsége miatt –, e támogatáshoz bizonyos kételyek is járultak a mozgalom

²⁵ 1893 és 1914 között újra és újra képviselővé választották keresztényszocialista színekben.

²⁶ Marc SANGNIER: *Discours*. Éditions Bloud et Gay, Paris, I. k. 513.

kizárólagosan laikus irányítása, valamint a respublika és a demokrácia elfogadása, sőt idealizálása miatt. Ez maga után vonta az ultramontán, monarchista katolikus erők folyamatos támadásait is. Marc Sangnier több beszédében utalt arra, hogy hazájában nincs valódi demokratikus párt (a korabeli baloldali pártokat *en bloc* erkölcsi értékek nélküli „deformációnak” tekintette), és mozgalmának befolyását látva, arra támaszkodva, határozott lépéseket tett egy olyan politika politikai tömörülés létrehozása érdekében, amely tekintet nélkül vallási hovatartozására minden progresszív erő előtt nyitva áll, és amelynek a célja a „demokratikus köztársaság” megteremtése. Attól függetlenül, hogy a hátrányos helyzetben lévő osztályok gazdasági és politikai emancipációja mellett szállt síkra, demokráciafelfogása nem egyezett a francia republikánusokéval, mivel a demokráciát a keresztény értékek alapján akarta szervezni. Ez a „még nagyobb »*Sillon*« nyitva áll minden olyan erő előtt, amelyet tudatosan, vagy tudat alatt a keresztény szellem mozgat” – hirdette Sangnier. A *Sillon* új hangja, a modernizmushoz való akart-akaratlan közeledése komoly kihívás volt az egyházi hierarchiával szemben.

A századforduló éveiben Európa új spirituális légkörében egyszerre volt jelen bizonyos elégedetlenség a katolikus kultúra „anakronizmusa” miatt, valamint az egyház általános kulturális és politikai megújulása iránti egyre sürgetőbb igény. Az egyházat különösen erős kihívás érte a pozitívizmus és a historizmus felől. A *modernizmus* a pozitívizmusból a bibliai források kritikus szellemében történő felhasználását és az egyháztörténet tudományos módszerekkel történő tanulmányozásának az igényét kölcsönözte. Legradikálisabb képviselői a hit és a ráció közötti új kapcsolat szükségességére hívták fel a figyelmet, ami kizárja annak a lehetőségét, hogy a ráció bizonyíthassa Isten létét, és hogy a hit racionális alapokon nyugodjék. A historizmus és az evolucionizmus viszonylagossá tette az egyházi dogmákat, azokat a vallásos tapasztalat történelmileg meghatározott kifejezéseként fogta fel. A modernizmus képviselői egy másfajta, a tudományos kutatás szabadságától átítatott szellemet, az ismeret primátusát, az egyház és az állam új alapokon nyugvó kapcsolatát igényelték. Az egyházi hatóságok minderre rendkívül keményen reagáltak. X. Piusz 1907-ben kiadta *Lamentabili* című dekrétumát és *Pascendi...* kezdetű enciklikáját. A két pápai megnyilatkozás a modernizmus minden megjelenési formáját elítélte, azokat az összes eretnekség summájának minősítette. A francia püspöki kar jó részének ösztönzésére X. Piusz 1910. április 25-én levelet intézett a francia püspöki karhoz, amelyben elítélte a *Sillon* új irányát, és kérte a mozgalom csak és kizárólag vallásos mozgalommá történő újjászervezését, továbbá püspöki irá-

nyitás alá helyezését. Marc Sangnier „az egyház történetében talán példátlan gyorsasággal és teljességgel”²⁷ másnap teljesítette a pápa kérését.²⁸

Az 1919-es választásokig Franciaországban a kereszténydemokrata gondolat továbbra is csak eszmei irányokban, politikai lehetőségként volt jelen. A helyzet kialakulásában és tartósságában nyilván szerepet játszott a jakobinus hagyomány, a radikalizmus, a francia vidék forradalom előtti emlékek által táplált és a republikánus néptanítók²⁹ által erősített antiklerikalizmusa, valamint az egyháznak a tőkés szabad versenyt és annak végzetes hatásait elutasító álláspontja, amely a katolikus burzsoázia jelentős részét elriasztotta a szociálkatholicizmustól vagy a kereszténydemokrata politizálástól. Végül, de nem utolsósorban, hiányzott a karizmatikus vezető,³⁰ aki a politikai érdekkifejezés szintjén is meg tudta volna jeleníteni „azokat az álmokat, amiket a jelen társadalmam hordoz kebelében”.

Kereszténydemokraták a Nemzetgyűlésben

Elzász-Lotaringia visszacsatolásának egyik következményeként a francia közéletben egy olyan politikai párt is hallatni – de csak hallatni – tudta a hangját, amely mögött a német kereszténydemokrácia jelentős szervezeti és közéleti-politikai tapasztalatai álltak – és lényegében a *Centrum* értékeit jelenítette meg a némettől jelentősen eltérő francia közegben. Az *Union populaire et républicaine* (Köztársasági és Népi Unió) és az *Union lorraine* (Lotharingiai Unió) a *Vereinskatholizismus* hagyományaihoz hű bázissal rendelkezett továbbra is, bírta az egyházi hierarchia bizalmát, rendkívül kiterjedt egyesületi hálózattal, és nem utolsósorban saját sajtóval rendelkezett. Bár két tucat képviselője a nemzetgyűlésben nem mutatott fel jelentős erőt, és nem is alakított külön frakciót, programjukkal első ízben adtak parlamenten belüli, strukturált formát a kereszténydemokrata politizálásnak Franciaországban – attól függetlenül, hogy elsősorban az elzász-lotaringiai partikularitásnak igyekeztek hangot adni. E program középpontjában a „*Rend és szabadság*” jelszava állt, a vezérfonala a „*Mindent a Nép által és mindent a Népert*” gondo-

²⁷ François-Georges DREYFUS: i. m. 103.

²⁸ Hasonlóan energikus fellépés történt az olasz kereszténydemokrácia Sillonéhoz hasonló törekvései ellen.

²⁹ Akiket annak idején csak a köztársaság könnyűlovasságának neveztek.

³⁰ François-Georges DREYFUS: i. m. 107. Ez a probléma a francia kereszténydemokrácia történetét végig meghatározta.

lata volt. Tiltakozva a jakobinus iskola hagyományai ellen, a felekezeti oktatás mellett és az egyház és az állam szétválasztása ellen foglalt állást – megfelelően annak az alapelvének, hogy feltétel nélkül támogatja a köztársaságot, de nem hajlandó lemondani az elzász-lotaringiai partikularitásról, a szabadságokról és megszerzett jogokról. Ragaszkodott a regionalizmus eszméjéhez, az önkormányzati autonómiához és a kétnyelvűséghez, különösen az oktatásban. Síkra szállt a nők szavazati joga mellett. Szociális téren a célja a korabeli francia szabályozást messze meghaladó német társadalompolitika eredményeinek maradéktalan fenntartása volt.

1924 őszén, az egymástól függetlenül ténykedő, szociális kérdések iránt elkötelezett katolikusok és demokrata republikánusok közeledésének és együttműködésének az eredményeképpen alakult meg az első, országos szervezeti struktúrával, szilárd vezetéssel, országos terjesztésű lappal rendelkező, a parlamenti munkába integrálódott, francia kereszténydemokrata párt, a *Parti démocrate populaire* (PDP – Népi Demokrata Párt). A párt – attól függetlenül, hogy a blokkosodást elősegítő választási rendszer miatt a konzervatív oldal felé sodródott – a kereszténydemokrata program számos olyan elemét jelenítette meg, amely ismét éles kritikát váltott ki jobb- és baloldalon egyaránt. A demokratikus köztársasághoz történő feltétel nélküli csatlakozás számára a politikai szabadságjogok és a társadalmi igazságosság kiteljesítését jelentette. Ez utóbbi nemcsak a legelesettebb társadalmi csoportok életkörülményeinek törvényhozási eszközökkel történő javítását jelentette, hanem azt is, hogy a termelési folyamatban a felelőségek egyenlően legyenek elosztva a folyamat résztvevői között – más szóval a munkásrészvételt szorgalmazta a döntéshozatal és a megvalósítás folyamatában. Ez a párt felfogása szerint nemcsak a gazdasági prosperitást, hanem a társadalmi békét is erősítette volna. A népi demokraták nemzetközi téren egy olyan rendszert óhajtottak megvalósítani, amely meghaladja az egymás ellen ágaskodó nacionalizmusokat, és a nemzetközi kapcsolatokat a népek közeledésére, egymás jobb megértésére alapozza. Keresztény humanizmusuk volt politikai akciójuk alapértéke, aminek megfelelően az emberi személyiség legteljesebb kibontakozását tartották a legfontosabbnak.³¹ A kereszténydemokrácia hagyományos téziseit vallották (decentralizáció, szakmai szerveződések, a társadalombiztosítás szükségessége), s elutasították a társadalom liberális-individualista szerveződését. A párt – annak ellenére, hogy balról és jobbról nem szűnő tá-

³¹ Jean RAYMOND-LAURENT: *Le Parti démocrate populaire*. Imprimerie Commerciale, Le Mans, 1965. 71.

madások érték – egészen a III. Köztársaság összeomlásáig talpon tudott maradni, és olyan értékeket jelenített meg, amelyek érvényre juttatásért mind a bal-, mind a jobboldal legerősebb áramlatai, pártjai síkra szálltak.

A párt Jacques Maritain és Bergson gondolataival megerősített demokráciafelfogása szerint a demokrácia a nép szolgálatában álló és a néppel egyetértésben cselekvő demokratikus állam célkitűzéseit és a megvalósításához alkalmazott eszközök összességét jelentette – e tekintetben a lincolni megfogalmazást tartotta irányadónak: „a nép kormánya a nép által és a népért”. Meggyőződéssel vallotta, hogy a demokrácia (amely formáját tekintve lehet köztársaság, de alkotmányos monarchia is) a kereszténységnek köszönheti létét, mivel akkor született, amikor az ember arra szólítottatott, hogy földi életében valósítsa meg az emberi személyiség méltóságát a személyes szabadságban, a mások tiszteletében és a mindenki iránt érzett testvéri szeretetben. A demokrácia keresztény felfogása az ember egyenlőségét fajra, színre, osztályra és foglalkozásra való tekintet nélkül hirdeti, elismeri a munka méltóságát – szögezte le a nem sokkal halála előtt írt elmélkedéseiben Robert Schuman, a párt egyik, később kiemelkedő teljesítményt nyújtó személyisége. A demokráciát csak keresztényinek tudta elképzelni, és úgy vélte, hogy a keresztényellenes demokrácia csak egy, a zsarnokságba vagy anarchiába merülő karikatúra lehet. Felfogása szerint „Krisztus előtt e gondolatokat nem fogalmazta meg senki”.³²

Az állam és az egyház viszonya

A párt meghatározó személyiségei – közöttük Schuman – igen határozott elképzeléssel rendelkeztek az egyház modern társadalomban játszott szerepéről.³³ Úgy vélték, az egyház isteni elhivatottsága, hogy oktassa a hitet, gondoskodjon a keresztény erények gyakorlásáról, és ezáltal vezesse az embert természetfeletti sorsa felé. „Társadalmi tényező” és az államnak nincs joga ahhoz, hogy ezt figyelmen kívül hagyja – közöttük a félreértéseket csak saját küldetésük helytelen felfogása eredményezheti. Az egyház és az állam közötti konfliktus lehetősége másfelől akkor jelenik meg – gondolták –, amikor a politikai rendszer a hittel összeegyeztethetetlen doktrínán alapul – mint a jobboldali vagy baloldali totalitárius rendszerek esetében. De az is politikai konfliktust okoz-

³² Robert SCHUMAN: i. m. 57.

³³ Raymond POIDEVIN: *Robert Schuman*. Imprimerie Nationale, Paris, 1986. 101.

hat, ha az állam ragaszkodik monopóliumához a fiatalok oktatása és a népoktatás terén, tovább beavatkozik a lelkiismereti szabadság kérdéseibe. Az egyház és az állam tevékenységének nem keverednie kell vagy egymás ellenében hatnia, hanem ki kell egymást egészítenie. Felfogásuk szerint³⁴ az állam saját magának okozna kárt azzal, hogyha nem ismerné el a vallás szerepét az állampolgári erények gyakorlásában, a társadalmat széthullással fenyegető erők elleni fellépésben, amely erők mindennütt jelen vannak. Mindenképp el kell ismerni az egyház hatalmas morális erejét és tanításának értékeit. Az állam nem állhat egyik vagy másik vallási, filozófiai doktrína oldalára, de a törvényesség keretein belül mindegyik számára biztosítani kell a szabad kibontakozás lehetőségét. Bár az egyház tevékenysége a nem e világi javakra irányul, mégis figyelemmel kísérheti az e világi boldogulást, és ajánlhat társadalmi reformokat azért, hogy a békének és az igazságnak teret adjon, mert ezek az Isten által kívánt rend feltételei. Az egyház csak az üzleti világ erkölcsiségét, a közjónak való belső megfelelését vizsgálja, de nem elégedhet meg kizárólag az ellenőrzéssel. Felkészíti a híveket a családi, a szakmai, és az állampolgári szerepükre – azaz megtanítja őket a társadalmi erények gyakorlására, aminek feltétele, hogy az állam biztosítsa a tanítási szabadságot. Az egyház tehát nem engedheti meg, hogy tevékenységét csak a szentségek kiszolgálására, a hitélet gyakorlására korlátozzák.

A párt az állam befolyásának határait is kijelölendőnek tartotta, mivel az egyházat a „szabadság menedékeként” fogta fel. Az egyház kétségkívül előírja híveinek a fennálló hatóság iránti engedelmességet, de ő maga nem azonosul egyetlen politikai rendszerrel sem. Annak ellenére, hogy az egyház nem bírálja a hatalom formáját, fenntartja magának a jogot, hogy ítéletet mondjon a hatalom gyakorlásáról, vagyis a törvényekről, a végrehajtó hatalom tevékenységéről.

A pártba szerveződött, immár a nemzetgyűlésben is hangjukat hallató kereszténydemokraták úgy látták, hogy Elzász-Lotaringián kívül az egyház Franciaország többi területén nem tud eleget tenni feladatainak. A változtatáshoz az szükséges, hogy az állam eltörölje az oktatás területén megnyilvánuló korlátozásokat és tiltásokat, továbbá biztosítsa a jogi garanciákat és az anyagi feltételeket az egyház tevékenységéhez. Szükségét látták annak, hogy a parókiák olyan jogi státusszal rendelkezzenek, amely lehetővé teszi számukra, hogy tulajdonuk legyen. Kívánatosnak tartották, hogy az egyház költségvetési támogatásban részesüljön, amely támogatás pótolná az államosítások során kisajátított

³⁴ Robert SCHUMAN: i. m. 73.

egyházi javak biztosította jövedelmet. Megítélésük szerint új alapokat igényelt a szétválasztott egyház és állam közötti együttműködés. Egyfajta „szétválasztási konkordátumot” tartottak szükségesnek, amely nem az 1905 előtti (vagyis az állam és az egyház szétválasztását megelőző) helyzetet állította volna vissza, hanem tárgyalásos alapon rendezte volna a vitás kérdéseket, határozta volna meg a tevékenységi köröket. Itt elsősorban a szociális tevékenységre és a később is sok vitát kiváltó oktatásra gondoltak: az előbbi területen elkerülendőnek tartották a párhuzamosságokat, míg azt látták volna helyesnek, hogy az egyházi oktatás a nemzeti oktatás része legyen.

A társadalmi kérdések

A párt szociális kérdések tekintetében a kereszténydemokrácia hagyományos elveit vallotta. Képviselőjelöltjeik választási programjaikban több alkalommal is megfogalmazták az ember ember általi kizsákmányolásáról, az osztályharc elutasításáról vallott nézeteiket. Kívánatosnak a tőke és a munka együttműködését gondolták, és az osztálybékét. Szükségesnek tartották a munkanélküli segély, illetőleg a betegbiztosítás általános bevezetését. Ugyancsak kiálltak a nyolcórás munkaidő, a vasárnapi pihenőnap, a nagycsaládosok támogatásának törvényi szabályozása és a megfizethető lakások építése mellett. Szerepet vállaltak a szocialista, majd később kommunista befolyás alá kerülő CGT-ből kiváló kereszténydemokrata színvetű szakszervezet, a Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége (Confédération française des travailleurs chrétiens, CFTC) létrehozásában. Maga Schuman első parlamenti felszólalásában kifejtette, hogy a keresztény szakszervezet nem politikai vagy vallási szervezet, mivel a katolikusoknak is jogukban áll, hogy hitük szerint szerveződjenek, mivel „a katolicizmus nemcsak hit, hanem társadalmi doktrína is”.³⁵

A „népi demokraták” támogatták a Poincaré-kormány által az 1928-as törvényhozási választások előtt meghozott törvényt, amely az iparban, a kereskedelemben és a mezőgazdaságban dolgozók számára kötelező társadalombiztosítási rendszert vezetett be. A rendszer a beteg-, az öregségi, a rokkantsági és az életbiztosítást foglalta magában. A törvény kiváltotta vitában határozottan ellenezték a jogszabály hatálybalépését gátolni igyekező manővereket, s a katolikus jogászok kongresszu-

³⁵ Uo. 112.

sán is elhangzott, hogy e fontos szociális törvény bukása a mögötte álló eszményre nézve lenne végzetes, és súlyos károkat okozna a gazdaságnak, és hatalmas csalódást a munkavállalóknak.

A harmincas évek nagy francia belpolitikai botrányai által kiváltott válságok megoldását a kereszténydemokraták az államhatalom megreformálásában, és a gazdaság rendbehozásában látták, és azt hangoztatták: együttműködnek mindazokkal a parlamenti erőkkal, amelyek képesek és készek határozottan fellépni a válságfolyamatok ellen. Ennek megfelelően adtak felhatalmazást a kormányrendeletekkel történő kormányzásra, amit – a weimari köztársaság gyakorlatát elemezve – korábban nem egy képviselőjük mélységesen elítélt és antidemokratikusnak tartott. A nagy, 1934. februári, szélsőjobb generálta megmozdulást a párt úgy kommentálta, hogy az nem valamiféle fasiszta összeesküvés eredménye volt, hanem a politikai osztályból való kiábrándulás, az önző pártharcok és a parlamenti munka eredménytelensége miatti csalódás következménye.

A katolikus jogászok 1935. októberi kongresszusán³⁶ a kialakult helyzettel kapcsolatban elhangzott: „...a köz- és magánérkölcstől eltűnése undorító rothadást okoz a társadalom testén. A háború erkölcsökben okozta dűlása felforgatta a társadalom működését. A parlamentarizmus válsága, törvényhozásunk képtelensége arra, hogy megakadályozza a megtakarítások fosztogatását és a bevallatlan jövedelmek akkumulálódását, a hatalmi ágak folyamatos keveredése, valamint az, hogy a magánérdeket szakadatlanul a közjó elé helyezik – vezetett végül is a végső okhoz: minden, cinikusan büszkélkedő vagy óvatosan elrejtett, de mindenképpen rettenetes, okkult védelemben részesülő féktelen önzéshez.” A párt nem egy prominense úgy látta, hogy a megoldás kulcsa az igazságszolgáltatás megreformálása, melynek révén – a belga gyakorlathoz hasonlóan – a törvény gátat szabhat az alkotmányellenesnek nyilvánított lépéseknek. A PDP „a botrányok és az elégtelen teljesítménye miatt hitelét veszített parlament” megreformálását elengedhetetlennek tartva megszavazta a képviselők számának csökkentésére, az arányos választási rendszer visszaállítására, a nők szavazati jogára vonatkozó törvényjavaslatokat, sőt kívánatosnak tartotta az alkotmánymódosítást is annak érdekében, hogy a parlament azzal foglalkozzon, ami a dolga: a törvénykezéssel, a kormány költségvetésének ellenőrzésével – és ne a kormányzással. A szakmai szerveződések (hivatásrendek) szerepét pedig Schuman úgy képzelte meghatározni, hogy ezek a „kapitalizmus visszaéléseitől” és

³⁶ René LEJEUNE: *Robert Schuman, père de l'Europe 1886–1963 – La politique, chemin de sainteté*. Fayard, Paris, 109.

„a zsarnoki etatizmustól” egyaránt távol legyenek.³⁷ Arra szólította fel választóit, hogy ne szavazzanak sem a polgárháborút és forradalmat hozó kommunizmusra, sem pedig a ködös és kalandor fasizmusra.

Az 1936 júniusában megalakult népfrentkormány – a hatalmas társadalmi várakozásnak megfelelően – mély, sok esetben a kereszténydemokrata programokkal is egybeeső, a társadalmi igazságosság felé mutató reformokat hozott (negyvenórás munkahét, fizetett szabadság, kollektív szerződések, nagy közmunkák, a fegyvergyártás államosítása és egyéb, kisebb jelentőségű ágazatokban végrehajtott kisebb mértékű államosítás, az államvasutak létrehozása, a tankötelezettség 13-ról 14 évre emelése). Ettől függetlenül a PDP több kifogást fogalmazott meg a népfrentkormány általános politikai vonala és annak gazdaságpolitikai kockázata miatt. Itt elsősorban arról volt szó, hogy a PDP szerint egyszerűen nem volt meg a fedezete a szociális intézkedéseknek, s ezen túlmenően egyáltalán nem pártolta az állam szükségesnél nagyobb mértékű beavatkozását a gazdasági folyamatokba. Ezért is üdvözölte a később Leon Blum által bejelentett szünetet a szociálpolitikai intézkedések megvalósításában. Ellenérzéseit minden bizonnyal elmélyítette a kommunisták által a kormánynak nyújtott parlamenti támogatás, valamint a sztrájkok okozta folyamatos instabilitás, és az a szinte polgárháborús helyzet, amit a két tábor szembenállása okozott – ami a párt szerint azt mutatta, hogy a népfrent-kormányok sem hozták meg az ország szükségesnek tartott stabilitását. A PDP természetesen elvi alapokról, a parlamenti munka szokásos keretein belül bírálta a népfrentkormányt. Egy pillanatra sem sodródott azon szélsőjobboldali, antiszemita, a nácizmussal és a fasizmussal kokettáló politikai erők mellé, amelyek talán csak a Dreyfus-ügy idején tapasztalt hevességű támadásokat indítottak (a legúszélőbb eszközöket felhasználva)³⁸ a köztársaság ellen.

E tekintetben igen tanulságos,³⁹ hogy 1938-ban a Zsidó Világkongresszus jelentést készített a francia antiszemitizmus erősödéséről, s e jelentés külön figyelmet szentelt a katolikus közvélemény reakcióinak. A dokumentum készítői óvatosan optimisták voltak. Közeledést láttak a nácik által egyformán üldözött judaizmus és a kereszténység között, és – néhány katolikus viselkedésétől függetlenül – azt regisztrálhatták: a neves és jól informált katolikus vezető értelmiségiek, mint például Jacques

³⁷ Raymond POIDEVIN: i. m. 94.

³⁸ Például listákat állítottak össze zsidó közéleti személyiségekről, és a Blum elleni támadásaik középpontjában is a miniszterelnök (akinek egyébként az agyonlövését javasolták) zsidó származása állt.

³⁹ Michaël R. MARRUS–Robert O. PAXTON: *Vichy et les juifs*. Calmann-Lévy, Paris, 1981. 75.

Maritain, Robert d’Harcourt erőteljes állásfoglalásokat tesznek közzé a rasszizmus és az antiszemitizmus ellen. Verdier bíboros és a toulouse-i érsek a rasszizmust mint keresztényellenes ideológiát ítélte el, és Maurin bíboros, aki korábban az *Action française* támogatói között volt, ez alkalommal keményen fellépett az AF antiszemita hadjárata ellen. Gerlier bíboros 1938-ban a fajgyűlölet és az antiszemitizmus elleni gyűlésen elnökölt és a nagy tekintélyű katolikus újság, a *La Croix*, a Dreyfus-ügy idején hangoztatott álláspontjával homlokegyenest ellenkezően kijelentette olvasóinak, hogy az idegengyűlölet a pogányság maradványa.⁴⁰

A háború után

A háború utáni kibontakozásban a francia kereszténydemokrácia új lendületet kapott. Nyugat-Európa kereszténydemokrata formációihoz hasonlóan tömegpárttá vált – első ízben a francia katolikus politizálás megjelenése óta –, és mozgósítani tudta a katolikus választók többségét. A *Mouvement républicain populaire* (MRP – Köztársasági Népi Mozgalom) politikai sikerében nagy szerepe volt az ellenállásban játszott „briliáns” szerepének⁴¹ s annak, hogy vezetői nem kompromittálódtak. A háború utáni „új világban” különös visszhangot nyert az a szándékuk, hogy békét teremtsenek a társadalom különböző osztályai, a tőke és a munka között. Az MRP soraiban megtalálhatók voltak nemcsak a háború előtti „népi demokraták”, keresztényi demokraták, hanem a mérsékelt klerikálisok, a liberális és konzervatív katolikusok is. Tömörülésükben természetes szerepet játszott a sztálinista totalitáriánizmus veszélye elleni fellépés is – ami teljesen új elemet jelentett a hagyományos keresztényi demokrata politizáláshoz képest. A keresztény értékekhez és az egyház szociális tanításához mindvégig ragaszkodó politikai mozgalom egyik leginkább figyelemreméltó (bár később a politika realitásai miatt elvetett) alapvetését⁴² az ellenállási mozgalomban játszott szerepe miatt 1944-ben kivégzett Gilbert Dru fogalmazta meg.

⁴⁰ E dolgozat keretén belül nem tárgyalható irányba mutat azonban az, hogy a Vichy által hozott zsidótörvények kihirdetésekor a francia klérus hallgatott.

⁴¹ Georges Bidault a CNR (*Conseil National de la Résistance* – Ellenállás Országos Tanácsa) élén a mártírhálalt halt Jean Moulin örökébe lépett, s irányította a francia ellenállás legfőbb koordinációs szervezetét. A felszabadulást követően az MRP meghatározó személyisége volt, később miniszterelnök, külügyminiszter.

⁴² „Projet d’introduction à une action révolutionnaire des jeunes français.” (Tervezet a francia fiatalok forradalmi akciójának bevezetéséhez.)

Dru a katolikus egyetemisták szervezetében vállalt szerepet, s szellemi útkeresésében döntő szerepet játszottak a francia keresztényi demokráciát meghatározó, a *L'Aube*, az *Esprit*, a *Sept* körül tevékenykedő katolikus gondolkodók művei, politikai kommentárjai. Dru felfogásának központi eleme az volt, hogy az új francia kereszténydemokrácia megteremtése során túl akart lépni a háború előtti keresztényi demokrata formációk korszerűsítésén, és a katolikus politizálást teljesen új alapokra kívánta helyezni. „Mozgalmat” és nem „pártot” tartott célszerűnek szervezni, mivel számára a „párt” fogalma elfogadhatatlan módon fonódott össze a III. Köztársaság csődöt mondott politikai rendszerével. Ő egy sor, Marc Sangnier „*âme commune*”-jének a politikai gyakorlatból eltávolított eleme számára kívánt új életet adni – a politika és a bázis közötti közvetlen és élő kapcsolatnak, az ideológiai sémák meghaladásának, a párt- és klientúraérdekeket meghaladó eszmeközösségnek. Keresztényi kötelességének tartotta a fellépést egy új társadalmi rend eljöveteleért, amely a szociáلكatolicizmus és 1789 szellemi örökségét közelíti, összeillesztve az egyén és a közösség érdekeit. Dru teljes mértékben kész volt az együttműködésre mindazokkal, akik felfogását osztották – függetlenül vallásuktól vagy ideológiai elkötelezettségüktől. A háború utáni francia politikai szerkezetről úgy vélekedett, hogy három fontos irányzat határozza majd meg: egy antifasiszta, konzervatív jobboldal, a baloldalon elhelyezkedő kereszténydemokrácia, és végül a kommunisták. Azaz a kereszténydemokrata mozgalom nem a centrumban helyezkedett volna el, hanem a baloldalnak lett volna elengedhetetlen alkotóeleme. A szocialistákkal és a radikálisokkal nem számolt, feltehetően e pártoknak a III. Köztársaság összeomlásában játszott szerepe miatt. A kommunistákat – elsősorban az ellenállásban hozott hatalmas véráldozatuk miatt – elfogadta, de nem volt szándékában átengedni nekik a meghatározó szerepet a háború utáni új társadalom építésében, a kapitalizmus opponálásában.⁴³

Gilbert Dru szellemében fogant az MRP első, 1944. november 25–26-án tartott kongresszusának *Manifesztuma*, amely még magán viselte ennek az időszaknak a várakozásait. E várakozások abból a tényből fakadtak, hogy a francia kereszténydemokrácia első ízben számolhatott reálisan elméletének társadalmi megvalósításával. A *Manifesztum* leszögezte, hogy „az ember jogai és a nemzeti nagyság egyszer s mindenkorra ítéletet mond a dolgok régi állapota felett, amelynek a gyors és radikális megváltozta-

⁴³ Giorgio Vecchio: i. m. 100.

tása lehetségessé vált az Ellenállás, a Szabadság és a Győzelem által megváltoztatott Franciaországban azzal a feltétellel, hogy a polgárok – a győzelem által lehetővé tett nagyság és merészség jegyében – felül tudnak emelkedni a régi vitákon. „Forradalmat akarunk – folytatódott a kiáltvány –, amely minden ember erkölcsi és szellemi felemelkedését lehetővé teszi; Forradalmat akarunk, amely mindenkinek számára biztosítja a jogot ahhoz, hogy méltóságban és biztonságban éljen; Forradalmat akarunk, amely a politikai és szociális demokráciát valósággá teszi; Forradalmat akarunk, amely megteremti Franciaország számára azokat az eszközöket, amelyek révén betölti sorsát.”⁴⁴ Az államszerkezet átalakításakor „az új alkotmánynak demokratikus Köztársaságot kell létrehoznia, amely össze tudja békíteni az államhatalmat és a kormányzati politika elengedhetetlen folyamatosságát a népszuverenitás tiszteletével és a polgárok szabadságával. Az államigazgatást modernizálni kell és a közszolgáltatba való felvételt demokratizálni. A Forradalom feltételezi a pénz hatalmától szabad állam által igazgatott gazdaságot, a kulcságazatok, a magánmonopóliumok és a hitel államosítását. Ugyancsak feltételezi a szabadon szervezett szakszervezetek részvételét a gazdaság igazgatásában és az üzemek irányításában. A mezőgazdaságban feltételezi a mindenfajta szövetkezés létrehozását a szabad szerveződés jegyében.” Az ember felszabadításáról a dokumentum kijelentette, hogy „a Forradalom társadalmi téren mindenkinek számára feltételezi az anyagi biztonság teljes és közösségi megszervezését, a magántulajdon átszervezését olyan módon, hogy lehetetlenné váljon, hogy a tőke szolgáskorba taszítsa az embert, a minden dolgozó számára garantált minimálbért, a lehetőséget mindenkinek számára ahhoz, hogy gyermekeit számuktól függetlenül fel tudja nevelni, vidéken és városban minden dolgozó számára egészséges lakást. A Forradalom feltételezi, hogy a fejlődés és az oktatás demokratizálódása révén minden társadalmi osztály részesüljön a modern társadalom és a francia hagyományok szellemi és intellektuális gazdagságából, a tanszabadság gyakorlati megvalósítása révén, valamint hogy mindenkinek hozzájusson a szabadidő egészséges eltöltésének a lehetőségéhez, amely lehetővé teszi a fizikai, erkölcsi és szellemi kiteljesedést.” A kiáltvány külön szót a „család méltóságának az erősítéséről, ami elengedhetetlen ahhoz, hogy a francia család a haza számára az élet és az erény forrása legyen”. Az MRP a Forradalmat „a rend és a törvény jegyében, megfontoltan” akarta megvalósítani azért, hogy „valóságos, hatékony és tartós legyen, és elérje az egész Nem-

⁴⁴ Ez a „forradalom” természetesen a Vichy-rendszer által hangoztatott „nemzeti forradalmat” is opponálta. (Pierre LETAMENDIA: i. m. 64.)

zet csatlakozását. Tudjuk, a népi tömegek felvilágosult és folyamatos támogatása, valamint kemény munka és szigorú gazdasági fegyelem szükséges.” A kiáltvány szólt még a háború folytatásának, valamint az ellenállásban részt vevő politikai erők egységének a szükségességéről, és felhívta a nemzet fiait és leányait, hogy vegyenek részt az új politikai erő megvalósításában – a nép és a nemzeti nagyság javára.

Bár a *Manifesztum* valóban „új idők új dalait” zengte, a mozgalom előtt igazából három lehetőség állt. Az első a III. Köztársaság kereszténydemokráciájának, a PDP-nek az újjászervezése lett volna, kiegészítve az újonnan megjelent, a kereszténydemokrácia által elfogadható politikai erőkkel. Ezt a megoldást az ellenállásban részt vevő fiatal katolikusok elutasították, s ebben támogatóra leltek Georges Bidault személyében. Az ellenállási mozgalmak fő koordinátora – annak ellenére, hogy jelentős szerepet játszott a demokrata néppárt háború előtti tevékenységében is – hallani sem akart arról, hogy hajdani képviselőtársai – egy-két kivétellel – szerephez jussanak a háború utáni új Franciaországban, elsősorban az 1940. júliusi 10-i, Pétainnek teljhatalmat adó szavazatuk miatt. A második lehetőség egy brit mintára létrehozandó francia „Labour” lett volna, amelyben katolikusok, szocialisták, szakszervezeti aktivisták, baloldali liberálisok ténykedtek volna együtt egy reformista, valahol a balközépen elhelyezkedő, nem antiklerikális politikai alakzatban. A gondolat testet is öltött 1943-ban, amikor néhány, Párizsban tartózkodó hajdani demokrata néppártos (például Raymond-Laurent) *Cahiers du Travailisme français* (A francia labourizmus füzetei) címmel néhány számot megélt lapot indított, amelyben ez olvasható: „Francia »labour« koncepciónk keresztény koncepció és teljesen bizonyosak vagyunk abban, hogy semmi tartós nem építhető fel a holnap Franciaországában, ami nem tartja tiszteletben a keresztény civilizáció alapelveit. Azonban az általunk javasolt megoldások legfőképpen gyakorlatiak és kézzelfoghatók, amelyeket minden francia elfogadhat vallási hovatartozására tekintet nélkül.” Attól függetlenül, hogy a korai MRP-re nagy hatást gyakorló Gilbert Dru koncepciója sem állt távol ettől az elképzeléstől, a francia „Labour” nem tudott reális alternatívát kínálni, ugyanis semmi jele nem volt annak, hogy a francia szocialisták a kormányzati együttműködésen túlmenően szorosabb kapcsolatokat akartak volna az új kereszténydemokrata erőkkel. A harmadik lehetőség a katolikus ellenállásból sarjadó formáció és a katolikus ihletésű reformizmus volt.⁴⁵ Lényegét

⁴⁵ Pierre LETAMENDIA: i. m. 58.

Georges Bidault fogalmazta meg a *Révolution par la loi* jelszavával, ami nem jelentett mást, mint azt, hogy a Franciaországban napirenden lévő, mélyreható társadalmi változásokat a köztársaság kínálta eszközökkel kell végrehajtani.

Az új köztársaságot megteremtő választásokon elinduló és rendkívül sikeresen szereplő MRP hívószava a politikai szabadsághoz elengedhetetlen gazdasági feltételek megteremtése, a hitel, az energiaforrások államosítása, általános betegbiztosítás megteremtése és a munkavállalók bevonása a termelési-döntéshozatali mechanizmusokba volt. Ettől függetlenül az 1946-os választásokon elért MRP-sikert a közvélemény-kutatások elsősorban az egyház befolyásának tulajdonították, és csak másodsorban a párt programjának. A vizsgálat szerint a siker harmadik oka az FKP befolyása elleni fellépés volt. (Megjegyzendő, hogy az MRP antikommunizmusa nem elsősorban az FKP társadalmi doktrínája ellen irányult, hanem annak materialista és ateista világnézete, hatalmi kizárólagosságra törekvése – proletárdiktatúra –, valamint annak a gyanúja miatt, hogy a proletár internacionalizmus – a Szovjetunió – érdekeit a francia nemzeti érdekek elé helyezi.) Az MRP a háború utáni bonyolult gazdasági és politikai helyzetben is konzekvensen törekedett a kereszténydemokrata elmélet és gyakorlat egyesítésére, és számos célkitűzését érvényesíteni is tudta. Ettől függetlenül a kommunistákkal és főként a gaulle-istákkal való együttműködés alternatívájaként megfogalmazott *Harmadik Erő* stratégiája sem volt képes arra, hogy – a szocialistákkal és a radikálisokkal történő együttműködéssel párhuzamosan – a francia katolikusokat egyetlen választási tömbbe egyesítse. Ebben kétségtelenül szerepet játszott az a tény, hogy a klérus jó része rokonszenvezett a Vichy-rendszerrel, és az MRP konfliktusba keveredett a felső papsággal, a konzervatív katolikusok jó részével, amikor Bidault a külügyminiszteri székéből 25–30 „kompromittálódott” püspök eltávolítását kérte a Szent-széktől.⁴⁶ Ennek az egyik következménye az lett, hogy hiába védte a koalíción belül a párt a katolikusok érdekeit (például az oktatás kérdésében) a szocialisták és a radikálisok túlzóan laicizáló törekvéseivel szemben, a felső klérus nyíltan nem állt mellé. A baloldali katolikusok egy része pedig a kereszténydemokrácia pártként való szerveződését kérdőjelezte meg, és bizonytalan volt az MRP-t illető ítéletében. További nehézséget okozott, hogy a konzervatív katolikusok nagy része gyanakodva szemlélte a párt társadalmpolitikai gyakorlatát, és egyáltalán nem

⁴⁶ Ez a Szentsek számára egyházi jogi szempontból is teljes képtelenség volt.

volt közömbös a de Gaulle alapította és hatalmas konkurenciát jelentő *Rassemblement du Peuple français* (Francia Népi Tömörülés) felől érkező szirénhangok iránt.

A *Harmadik Erő* (kereszténydemokrata, szocialista, radikális koalíció) azonban a gaulle-ista és a kommunista nyomás és számos belső elmentmondása ellenére igen komoly eredményeket tudott felmutatni. Megvalósította az ország gazdasági és pénzügyi szanálását (a Marshall-segély nem elhanyagolható intervenciójának is köszönhetően), Franciaországot integrálta a biztonság szempontjából elengedhetetlen atlanti szövetségi rendszerbe, és lefektette az Európa-építés alapjait. Gyarmatpolitikáját illetően a bajok még csak csírájukban jelentkeztek. Mindezek ellenére az 1950-es években az MRP gyakorlatilag ideológiai és politikai elszigeteltségben működött. Gazdag Ferenc ennek okait így határozta meg: „Politikai stratégiájával kapcsolatban mind a baloldalnak, mind a jobboldalnak volt egy közös attitűdje: a bizalmatlanság. A párt gyakran hangoztatott idealizmusa egyaránt gyanút ébresztett ellenségben és szövetségesben. A szocialisták és a kommunisták főleg klerikalizmusát, a jobboldal dirigista gazdaságpolitikáját, a nacionalisták pedig külpolitikáját tartották elhibázottnak. Ugyancsak nem vált a párt dicsőségére gyarmatpolitikája sem. [...] Az MRP presztízsének további csökkenését eredményezte, hogy nem vált társadalmi mozgalommá. [...] A vezetők konzervativizmusa és a különböző kompromisszumokra épülő pragmatista politikájuk a programban meglévő demokratikus és haladó mozzanatokot hamarosan félretolta és így a párt anélkül veszítette el »baloldaliságát«, hogy a jobboldal szavazatait magához vonta volna. Alapvető politikai elképzelése – középutasság és labourizmus – pedig kivitelezhetetlennek bizonyult.”⁴⁷ 1954-ben az MRP ellenzékben volt egy évig, majd 1956/1957-ben ismét, ettől függetlenül támogatta az egymást váltó radikális és szocialista kormányzatok politikáját, amely politika a IV. Köztársaság számára végzetessé vált, s amit egyébként is súlyosan terhelt az intézményi bizonytalanság. Újabb csapást jelentett az MRP számára a balsikereket egymásra halmozó gyarmati politika és Algéria polgárháborúval fenyegető konfliktusa.

Az a tény, hogy a közvélemény szemében a mozgalom végzetesen kötődött a rendkívül gyorsan elkopott, fennállásának tizenkét éve alatt huszonöt kormányt „elfogyasztó” IV. Köztársasághoz, az MRP-t inkább konzervatív, nem pedig a további változások élére állni képes erővé tet-

⁴⁷ GAZDAG Ferenc: *A Mouvement Républicain Populaire (1944–1958)*. In: GERGELY Jenő (szerk.): *A kereszténydemokrácia Nyugat-Európában (1944–1958)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.

te. Ennek a képnek a kontúrjait erősítette, hogy a mozgalom ekkor már nem talált a választók tömegeit mozgósítani képes tematikát. Robert Schuman Európa-koncepciója történelmi léptékkel mérve is jelentős javaslat volt (egyszerűen azért, mert első alkalommal kecsegtetett sikerrel, szemben a korábban felvetett hasonló, pán-európai elképzelésekkel), azonban a választókat általában csak kevésbé befolyásolja egy-egy külpolitikai természetű probléma megoldására kínált kezdeményezés. Emellett a szocialisták legalább annyira európaiak voltak, reformizmusuk pedig talán még merészebb volt. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a német és az olasz kereszténydemokráciától eltérően a párt nem volt képes arra, hogy tartósan maga köré gyűjtse a mérsékelt konzervatív katolikusokat, a nem gyakorló katolikusokat és a nem katolikusokat. Bár a párt bírta Róma jóindulatát, de ez csak kevésbé befolyásolta a francia püspöki kart, és egyáltalán nem akadályozta meg a mérsékelt konzervatív katolikusok többségét abban, hogy a gaulle-istákra adja szavazatát. „Az olasz modell” azért is megvalósíthatatlan volt, mivel a párt inkább balközépen helyezte el magát. Ez a stratégia óriási tévedés volt, hiszen a párt aktivistáival szemben a bázis – a katolikus szavazó tömb – jóval konzervatívabb volt, és sok vonatkozásban kifejezetten jobboldali értékrendek szerint határozta meg önmagát. Ez a szavazó tömb szívesebben látta volna az MRP-t egy gaulle-istákból, függetlenekből, agráriusokból álló koalícióban, mint az antiklerikális szocialistákkal és radikálisokkal szövetségben.⁴⁸ Végül a karizmatikus vezető hiánya is az MRP befolyásának erodálódásához vezetett, ami aztán de Gaulle fellépését követően gyakorlatilag végzetesnek bizonyult.

Az V. Köztársaság és az MRP vége

De Gaulle tábornok hatalomra kerülésével gyökeresen új helyzet állt elő a francia politikai életben. Ennek a pártok számára talán legdöntőbb eleme a kétfordulós, többségi választási rendszer bevezetése volt. A rendszer szinte automatikusan bontotta jobb- és baloldalra a politikai palettát, semmi helyet nem hagyva az önmagukat a centrumban meghatározó politikai erők számára. Az MRP az új helyzetben súlyos dilemma elé került. Vagy teljesen integrálódik a gaulle-ista többségbe, és így elveszíti maradék befolyását is, bár szavazói egy részét megőrzi, vagy ellenzékbe vonul, s ezzel maradék szavazatait veszíti el, tekintetbe véve hívei de

⁴⁸ François-Georges DREYFUS: i. m. 300.

Gaulle iránti szimpátiáját. A helyzetet tovább bonyolította, hogy az MRP elől az elnök és pártja teljesen elszívta a levegőt: a gaulle-isták sok vonatkozásban kereszténydemokrata programot valósítottak meg – a IV. Köztársaság alkukénszerei nélkül, az újjászervezett elnöki rezsim minden hatalmi eszközével.

Az MRP 1958–1962 között az elnöki többségbe való integrálódást választotta, főként azért, mert a legfontosabb politikai feladat – az algériai konfliktus – megoldására egyedül de Gaulle volt alkalmas. Ezzel a párt meg tudta őrizni befolyásának egy részét, de arról szó sem lehetett, hogy az ország sorsát eldöntő, nagy, stratégiai irányok kiválasztásába beleszólása legyen. Az algériai válság (melynek során feltétel nélkül támogatta a de Gaulle-i koncepciót – kivéve Georges Bidault-t) lezárását követően, súlyos fenntartásaitól függetlenül továbbra is az új rezsim alkotóeleme maradt: Pompidou 1962 áprilisában megalakult kormányában öt minisztert adott. A kormányzati szerepvállalás kérészetűnek bizonyult, mivel de Gaulle 1962. május 12-i, emlékezetes sajtóértekezletén olyan heves támadást intézett az MRP számára alapkérdést jelentő Európa-építés ellen, hogy az öt kormánytagja azonnal lemondott.

Az alkotmánymódosítást igénylő és a de Gaulle által kívánatosnak tartott közvetlen elnökválasztás kérdésében szembe mentek az elnökkel, mivel az általa sürgetett alkotmánymódosítás az MRP felfogása szerint a francia parlamentarizmus végét jelentette. A hatalommal történő szakítást megpecsételte, hogy a gaulle-ista alkotmánymódosítási szándékkal szemben a párt és hajdani partnerei (szocialisták, radikálisok, függetlenek) megalapították a *Cartel des non* néven elhíresült választási szövetséget. Az MRP-t döntésében az említett félelem vezette: meghatározó személyiségei szerint a koncepció alkotmánysértő, a parlamenti rendszer lebontására irányul, és az eredménye csak egy antidemokratikus rezsim lehet. Az 1962. október 28-án tartott népszavazáson a választók 62 százaléka mondott igent de Gaulle-nak – ami teljesen világossá tette, hogy az MRP vezetői csődöt mondtak, és ezzel a párt súlyosan kompromittálódott. A vereséget csak súlyosbította a népszavazást követő parlamenti választás, amelynek eredményeképpen a párt lényegében elveszítette szavazóbázisának meghatározó részét. Ilyen körülmények között a diadalmas gaulle-izmussal szemben természetesen szóba sem jöhetett egy kereszténydemokrata alternatíva, annál kevésbé, mivel a tábornok programja számos elemében kereszténydemokrata alapokra épült, és a választók úgy látták, számukra az MRP-nek nincs többé mondanivalója.

A pártvezetés e körülmények között – abból a hibás, az V. Köztársaság működési mechanizmusait még nem ismerő stratégiából kiindulva,

hogy az erőteljesen tömbösödő politikai erők között szövetségeseivel elegendő teret tud nyitni – úgy döntött, hogy a párt a centrumba tör, s onnan szervezi újjá önmagát, politikáját és kínál új köztársasági alternatívát. „A centrumban kell a demokratáknak tömörülniük, hogy olyan kulcspozíciókat foglaljanak el, amelyekből a jelenlegi körülmények után ismét gyakorolhatják a hatalmat” – vallották.⁴⁹ Az MRP számára azonban továbbra is fennállt az a dilemma, hogyan lehet sikeresen megjeleníteni egy olyan rendszerkritikát, amely nem a fennálló rendszer kereiteinek a szétfeszítésére irányul.

Az új stratégia próbatételére az 1965-ös elnökválasztás kínálta az első alkalmat. A pártvezetés hosszas mérlegelést követően úgy döntött, hogy az MRP centrista vonala egyik fő képviselőjét, de Gaulle egyik kihívóját Jean Lecanuet-t támogatja.⁵⁰ Ő három fő téma: a demokrácia, a társadalmi haladás, és Európa kérdése köré csoportosította mondanivalóját. Úgy vélte: a demokrácia helyreállítása számára a keretet az V. Köztársaság és annak intézményei adják. Az 1958-as alkotmányt – jelentette ki – „helyeseltém és megszavaztam, betűjén és szellemén aggályosan öröködvé fogom alkalmazni. Ennek forradalmi hatása lesz politikai erkölcsre nézve [...] Kijelenthetem, hogy az Alkotmány lojális alkalmazása lehetővé teszi a demokratikus intézmények hatékony működtetését.” Lecanuet nem szándékozta volna az elnök jogkörét korlátozni, de nem kívánta tágítani „egy konzuli köztársaság határáig” sem.⁵¹ Úgy vélte, hogy a köztársasági elnök az alkotmány őre, a néppel választás útján kötött szerződése értelmében a nép vezetője. Az intézmények stabilitását egy új politikai erő megteremtése biztosítja, amelynek szociális, demokratikus és európai mozgalomnak kell lennie. E mozgalomból a jobboldalon csak azokat kell kihagyni, akik a konzervativizmus lejárt értékeihez, egy szűk látókörű nacionalizmushoz ragaszkodnak, míg a baloldalon azokat, akik továbbra is a kollektívizmus felé tekintenek, amely nem hozott sem haladást, sem szabadságot az általa uralt országokban. Az új demokratikus erő a párbeszédre és a részvételen alapul.

A gazdaság új útra tereléséhez a magánkezdeményezés serkentését, a vállalatok működését zavaró körülmények csökkentését (az adórendszer és a hitel egyszerűsítését), a régiók egyesítését, a hasztalan és imp-

⁴⁹ Pierre LETAMENDIA: i. m. 145.

⁵⁰ Lecanuet tevékenységét, választási programját részletesen elemzi François-Georges DREYFUS: i. m. 342–352.

⁵¹ Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a de Gaulle-i alkotmányos rendszer legfőbb bírálói mennyire kedvükre valónak érezték a rezsim intézményeit a névadó személye nélkül. Mitterrand-hoz hasonlóan például (aki a de Gaulle-i rendszert „permanens államcsínynek” nevezte) senki nem élt hozzá mérhető alapaossággal az „elnöki monarchia” biztosította alkotmányos lehetőségekkel – még de Gaulle sem.

roductív költségek felszámolását ígérte azzal, hogy a szociális kérdések közül elsősorban a lakáskérdést, a közoktatást, a népegészségügyet és a nyugdíjasok helyzetét helyezi a középpontba. A hajdani nagy kereszténydemokrata programok gyenge visszhangjaként idesorolta még a „társadalmi egyenlőtlenségek” áldozatait: a minimálbéren élőket, a kiskereskedőket és kisiparosokat, az Algériából hazatelepülteket, a fiatalokat és a mezőgazdaságból élőket. A mezőgazdaságot sújtó válság, a tömeges elvándorlás, a családi gazdaságok eltűnése okozta égető problémák megoldására csak az „európai megoldást” látta működőképesnek, illetőleg Párizs és Brüsszel kapcsolatának új alapokra helyezését tartotta az egyetlen kivezető útnak.

Az olasz, a német és a korábbi francia kereszténydemokráciához hasonlóan az egyesült Európa szükségességét vallotta, amely a majd belépő Nagy-Britanniával együtt egyenlő partnere lehet az Egyesült Államoknak. Úgy vélte, az Európa-építés sikerének feltétele, hogy a tagországok hozzanak létre egy közös végrehajtó szervet, vagyis egy közös kormányt, amely a közös kompetenciákért felelős, és „talán jelöljék az Európai Egyesült Államok elnökét is”.

Az új, centrumba húzó stratégia a rendszert nem leváltani, hanem felváltani szerette volna, megőrizve a stabilitást és a rendszer működő elemeit. Bizonyos engedményeket téve a gazdasági liberalizmusnak igyekezett az egyre markánsabban szerveződő ipari-fogyasztói társadalomban helyet találni. Az elnökválasztás első fordulójának az eredménye bizonyos értelemben visszaigazolta az új centrista programot, mivel Lecanuet több szavazót mozgósított, mint az MRP az 1962-es választások során. (Ez nem változtatott azon a tényen, hogy szavazóbázisa döntő többsége de Gaulle-lal rokonszenvezett.) Ennek a mintegy négymilliós tábornak, amelynek tagjai visszautasították a politika „veszélyes és hamis bipolarizálódását”, kínált Jean Lenanuet *Centre démocrate* (Demokrata Centrum) néven alternatívát 1966. január 2-án. Az MRP ezzel megszűnt létezni. Vezetői ugyanis a tagságot arra hívták fel, hogy csatlakozzanak az új szervezethez. Annak ellenére, hogy a Lecanuet névvel fémjelzett új párt meglehetősen távol esett Marc Sangnier, a PDP, vagy akár az MRP kereszténydemokrata alapvetésétől, ez utóbbi néhány értékét kétségkívül felvállalta. Az új párt hívószava a „szabadság és szolidaritás” volt, mondván, hogy az ember szabad, szabadságát tisztelni kell, és ehhez olyan intézmények szükségesek, amelyek fellépnek az önkény csábításával szemben. Tiszteletben kell tartani a magánkezdeményezést, a vállalkozás szabadságát, s el kell utasítani az elnyomó rezsimek gyakorlatát. A szolidaritás elve igazolja az állam bizonyos szerepvállalását a gazdaságban és a tár-

sadalompolitikában, de főként a külpolitikában, amely a szövetségek tiszteletben tartásán és az Európa-építésen nyugszik. Lecanuet azonban nem látta, hogy hívószavai már vagy húsz éve a gaulle-izmuséi is, amely az ahhoz kapcsolódó politikai gyakorlatot sikerre vitte;⁵² ezen túlmenően abban is tévedett, hogy választói nagy többsége az ördögtől való „nacionalista jobboldalnak” tekinti de Gaulle táborát. Az 1967-es választásokon (amelyekhez Lecanuet nagy reményeket fűzött) a *Centre démocrate* még távolabb került kereszténydemokrata indíttatásától, hiszen a kampány során sem foglalkozott a szociálkatolikusok számára oly fontos, és a gaulle-isták által felkarolt, a tőke–munka bizonyos egymásra utaltságát tükröző „munkásrészvétel” témájával.⁵³ A társadalmi-gazdasági kérdéseket illetően egy szó sem hangzott el egy igazságosabb társadalom megteremtésnek az igényéről, amely pedig szintén a kereszténydemokrácia egyik alaptétele. A politikai hívószavak mögött rejtőző bizonytalanság, az ellentmondásos és homályos rendszerkritika, a centrum sok alkotóelemének valódi társadalmi üzenetet közvetítő kereszténydemokrata értékrend negligálása, s végül a kétfordulós többségi választási rendszer megtette a magáét. A *Centre démocrate* súlyos vereséget szenvedett.

Az 1968. májusi válságot követően de Gaulle feloszlatta a nemzetgyűlést, új választásokat írt ki. A választások ismét igazolták, hogy a centumból nem lehet sikeresen megszólítani a francia választókat. A *Centre démocrate* helyzetét tovább bonyolította, hogy a de Gaulle által 1969-ben kezdeményezett alkotmányreform ellen foglaltak állást, holott ebben a reform-elképzelésben tetten érhető volt la Tour du Pin *Vers un ordre social chrétien* (Egy keresztény társadalmi rend felé) című munkájának nem egy gondolata, különös tekintettel a kereszténydemokráciának oly kedves szubszidiaritás elvére. Ismét bebizonyosodott, hogy a gaulle-izmus az akkori körülmények között sokkal inkább volt hordozója a kereszténydemokrata értékrendnek Franciaországban, mint a „történelmi kereszténydemokráciából” leágazó áramlatok. A centristák kereszténydemokráciától való elsodródását tovább gyorsította a Georges Pompidou elnöksége alatt vállalt kormányzati szerep. Jean Lecanuet igazságügy-miniszterként olyan törvényeket hagyott jóvá, amelyek teljes mértékben idegenek voltak a katolikus egyház tanításán alapuló kereszténydemokrata ethosztól. E törvények közé tartozott a születésszabályozásra, az önkéntes terhességmegszakításra és a válás egyszerűsítésére vonatkozó csomag.

⁵² François-Georges DREYFUS: i. m. 345.

⁵³ Holott a *Gaudium et spes* című zsinati dekrétum éppen ismét időserűvé tette.

A hetvenes évek elején a francia belpolitikában a centrum számára féltelmetes perspektíva jelent meg a hajdani szövetségeseik (szocialisták és baloldali radikálisok) és a kommunisták által aláírt közös kormányprogrammal. A szocialista–kommunista–baloldali radikális trió azt jelentette, hogy a centristák számára eltűnt a balközépen köthető szövetség lehetősége, és ez a tény elkerülhetetlenül vitte őket a több alkotóelemében liberális jobbközéppel történő kizárólagos együttműködés felé, ami végleg lezárta a francia kereszténydemokrácia nagy korszakát.

A francia kereszténydemokrácia elsorvadásának az egyik döntő oka az volt, hogy nem volt képes olyan politikai alternatívát a választók elé terjeszteni, amely megfelelő módon reagált volna arra a tényre, hogy a „dicsőséges harmincas”⁵⁴ során a francia társadalomban valóban forradalminak tűnő változások történtek. A középosztály soha addig nem tapasztalt pozíciókat szerzett a társadalmon belül, annak meghatározó ereje lett, és ezt az új, diadalmasan menetelő csapatot a kereszténydemokrácia nem tudta megszólítani. Éppen ellenkezőleg: a számára természetesen vetélytársat jelentő, és az ennek a középosztálynak az aspirációit a legjobban megjelenítő gaulle-izmust tekintette a fő ellenfélnek. Nem erősítette a kereszténydemokrácia társadalmi beágyazódását az sem, hogy – a balközépen keresett – szocialista és radikális szövetségeseinek jakobinus antiklerikalizmusa mélyen idegen volt a politikai identitásukat a kereszténydemokráciában megtaláló választók tömegeitől. Végül, a francia kereszténydemokrácia sem volt képes adekvát választokat adni az egyre gyorsuló ütemű szekularizációra, a posztindusztriális, neoliberais társadalom addig soha nem látott kihívásaira, amely társadalomban teljesen újszerű módon jelent meg a tőke és a munka ellentéte. Pedig eme ellentét feloldására korábban, a 19. század során elméleti, majd a második világháború után sikeres gyakorlati modelleket kínált.

⁵⁴ „Les trente glorieuse” – az ötvenes, hatvanas, hetvenes évek hatalmas ütemű franciaországi fejlődésének korát nevezik így.